

Kulcsár Árpád*

Pósalaka

„Csak azért is... ahogy lehet!”**

Dolgozatomban az I. világháborút követően megalakuló Királyhágómelléki Református Egyházkerület (KREK) 1920–1940 között működő különféle szövetségeinek, a nőszövetségnek, leányszövetségnek, férfiszövetségnek, fiúszövetségnek megalakulását és belmissziói, illetve diakóniai tevékenységét vizsgálom. A történelmi háttérben az I. világháborút megnyerő katonai nagyhatalmak döntései állnak, amelyek átrajzolták Európa keleti részét, s amelyek a teljes Erdélyi Református Egyházkerületet és a történelmi Tiszántúli Református Egyházkerület egy részét Románia területéhez csatolták. Ez pedig teljesen új és sajátos helyzetbe hozta a történelmi magyar egyházakat, így a református egyházat is.

A háború nemcsak komoly demográfiai krízisbe sodorta egész Európát, hanem az emberveszteség mellett súlyos lelki válságot is előidézett. Sok fiatalasszony maradt özvegyen, mert a férjét elvesztette a fronton. Sok gyermek nőtt fel úgy, hogy édesapját nélkülöznie kellett. A történelmi magyar egyházakra is óriási teher nehezedett, s ennek elhordozása egyformán nyomta az egyházi vezetők és minden egyes gyülekezeti tag vállát. Bőven jutott mindenkire e terhekből, amelyeket egyfelől az önmagukról és az Isten által rájuk bízott családtagokról való gondoskodásban, másfelől a református egyház által alapított szervezeti keretek között végzett munkában vállaltak fel.

A kutatás során számos kérdés merült fel. Végzett-e belmissziói, diakóniai munkát a KREK a két világháború között a Partiumban? Kik voltak azok a jelentősebb személyek, akik e munka elvi megalapozásán fáradoztak? Mennyiben volt bibliai alapja, sajátos, speciális egyházi háttere a diakóniai munkának? Mennyiben érzékelte az egyházkerület vezetősége, illetve minden egyes tagja azokat a területeket, ahol az egyházi szeretetszolgáltatnak különösképpen ki kellett terjednie a társadalomra? Milyen akadályokba ütköztek, illetve milyen megvalósításokat értek el?

A KREK történetével, illetve a partiumi reformátusság életével korábban számos jelentős kutatásban foglalkoztak. A teljesség igénye nélkül meg kell említenünk

* Kulcsár Árpád (Nagyvárad, 1977) a Pósalaki Református Egyházközség lelkipásztora, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza. Kutatási területei: gyakorlati teológia, homiletika, Ravasz László.

** A dolgozat a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának 100. évfordulója alkalmából készült.

Csernák Béla,¹ Herman M. János,² Kurta József,³ Major Huba Zsolt,⁴ Molnár János,⁵ Pálfi József,⁶ Tibori János⁷ és Visky István⁸ hiánypótló kutatásait és

¹ Csernák Béla: *A református egyház Nagyváradon. 1557–1660*. Különlenyomat a „Református Híradó” XIV. évfolyamából. Nagyvárad Református Egyház, Oradea–Nagyvárad 1934. Uő: *A református egyház Nagyváradon. 1557–1660*. A kiadvány a *Református Híradó* XIV. évfolyamából készített különlenyomat alapján készült. Sajtó alá rendezte: Barcza József és Bereczki Lajos. Második, javított kiadás. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1992. Uő: *A Református Egyház Nagyváradon 1660–1885*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1997. Uő: *Adatok a Királyhágómelléki (Nagyvárad) Református Egyházkerület történetéhez*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai, 11. Szerk. Baráth Béla Levente. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2008. Csernák Béla György (szerk.): *Itt viharzott felettünk...!* II. kötet. Csernák Béla: *Életemből. Emberi gyarlóságokkal Isten szolgálatában*. Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani XV. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen 2008. Csernák Béla: *A református egyház Nagyváradon. III. A debreceni zsinat korától a világháborúkig 1886–1945*. Litera Print Kiadó, Nagyvárad 2014.

² Herman M. János: *Erőtlenség által. Hitvallók és mártírok. Száműzöttek, menekültek, befogadók, maradók. Dokumentumok és dolgozatok a XX. századi magyar reformátusok egyházi életéből*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület – Juhász István Alapítvány, Nagyvárad 2018.

³ Kurta József: *Isten igéjének szolgálói. Lelkészi életpályák a Szatmárnémeti Református Egyházkerület történetében*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2009.

⁴ Major Huba Zsolt: *A Bihari Református Egyház megye kezdetei*. Szerk. Visky István. Bihari Református Egyházmege, Nagyvárad 2010.

⁵ Molnár János: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1999. Uő: *A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944–1989*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2001.

⁶ Pálfi József: *Sulyok István. Fejezetek az egyházszervező püspök és politikus életéből*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad. 1996. Uő: Királyhágómellék-kérdés a II. bécsi döntés után. In: *Mediarium* 4. (2010/1–4), 66–84. Uő: *Debreceni István, aki megtanulta a mellényt többször is ki- és begombolni*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai, 15. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2011. Uő: A média fejlődéstörténete egy poszttrianoni egyháztestben. Egyházi sajtó a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben 1920–1942 között. In: Lévai Attila (szerk.): *Időn és tereken át. Tanulmányok az egyház életéről, szolgálatáról*. Tillingner Péter Műhely, Szentendre 2013, 48–62. Uő (szerk.): *„Vallásomat el nem hagyom...” Kézírtas konfirmációi káték a 20. századi Királyhágómellékről*. Partium Kiadó, Nagyvárad 2013. Uő: Az egyház palotájának ajtónálló. Adalékok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Lelkészerkezletének történetéhez (1920–1941). In: *Református Szemle* 106. (2013/5), 547–561. Uő: *Orth Imre, a lelkiismeretvállalás híve. Tudós lelkipásztorsors a 20. századi Királyhágómelléken*. Hatvani István Teológiai Kutatóintézet. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen–Nagyvárad. 2014. Uő: Sulyok István. Hetven esztendeje hunyt el a Királyhágómelléki Református Egyházkerület első püspöke. In: Lévai Attila – Pálfi József (szerk.): *Kettős kisebbségben*. Selye János Egyetem, Komárom 2014, 35–56. Uő: Az Oxford-Group mozgalom recepciója a királyhágómelléki sajtóban. Adalékok a KRE történetéhez. In: *Studia Universitas Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 62. (2017/1), 106–119. Uő: *„Bátor szívvel és okos ésszel a Krisztus nyája körül...” Keresztesi József tudós lelkipásztor életműve*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai 18. Debreceni Református

forrásközléseit. A különféle tanulmányok, monográfiák mellett fontosak azok a konferenciák, amelyeknek előadásai gyűjteményes kötetekben érhetőek el,⁹ illetve a KRE fennállásának centenáriuma alkalmából kiadott tanulmánykötet is.¹⁰

A KRE két világháború közötti szövetségi munkájával kapcsolatban két jelentős tanulmány látott napvilágot az elmúlt években.¹¹ Továbbá primer forrásként meg kell említenünk Debreceni István lelképásztor, egyházkerületi belmissziói előadó által szerkesztett és a két világháború között a KREK kiadásában megjelent *Reformátusok Lapja* kiadványt, valamint a királyhágómelléki egyházkerület és az egyházmegyék rendes és rendkívüli közgyűléseinek jegyzőkönyveit. Dolgozatom ge-

Hittudományi Egyetem – Partium Kiadó, Debrecen–Nagyvárad 2017. Uő: A „kettészakított” egyházkerület. In: *Studia. Debreceni Teológiai Tanulmányok* (2018/1–2), 94–111. Uő: Egy 20. századi reformátori kihívás, avagy egy egyházkerület-szervezés megpróbáltatásai. In: Kulcsár Árpád (szerk.): *Reformáció 500*. Partium Kiadó – Selye János Egyetem Calvin J. Teológiai Akadémia, Nagyvárad–Komárom 2018, 231–244. Uő: A nagyváradi református árvaház. In: Kováts-Németh Mária – Lévai Attila – Szabó Péter (szerk.): *A magyarság megtartó ereje III. Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869–1949*. Palatia Nyomda és Kiadó, Győr 2019, 329–342. Uő: „Uraim! Sursum corda! Fel a szívekkel!” *Sulyok István, akinek volt világképe Királyhágómellékről – Kismonográfia. Királyhágómelléki egyház(kerület)történet a püspöki jelentések (1926–1941) tükrében*. Partium Kiadó – Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2021.

⁷ Tibori János: *Levéltári források a Királyhágómelléki Református Egyházkerület történetéhez a két világháború közötti negyedszázadból*. Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani X. [Tiszántúli Reform. Egyhker. és Kollégiumi Lvt.], Debrecen 2001.

⁸ Visky István: Az egyházi újságírás kezdetei a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben (1921–1941). In: *Református Szemle* 94. (2001/1), 66–71.; (2001/2–3), 165–176. Uő: Szilvásújfalvi Imre pere. A 17. századi váradi református egyházkormányzati mozgalom története. In: *Várad* (2004/3), 89–106. Uő: Adalékok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület sajtótörténetéhez (1921–1940). In: *Várad* (2005/6), 76–91. Uő: A pietizmus hatása a magyar sajtóra. In: *Várad* (2007/6), 96–109. Uő: A Királyhágómelléki Református Egyházkerület sajtótevékenysége 1921–1941 között. In: *Mediarium* 1. (2007/3–4), 251–265. Uő: A magyar református sajtó kezdetei a 18. században. In: *Mediarium* 2. (2008/1–2), 18–32. Uő: A magyar református egyház újjászerveződése az elcsatolt területeken. In: *Mediarium* 2. (2008/3–4), 53–73. Uő: A magyar református egyház elszakított részei a két világháború között. Az egyházak gazdasági helyzete. In: *Mediarium* 3. (2009/1–2), 48–60.

⁹ Hermán M. János – Szilágyi Ferenc (szerk.): *Trianon utáni változások a partiumi protestáns egyházak életében*. Partium Kiadó, Nagyvárad 2011. Oláh Róbert (szerk.): *Újfalvi Imre pere és műveltsége. Tanulmányok és szövegközlések*. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, Debrecen 2019.

¹⁰ Emödi András (szerk.): *KRE 100. Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2020.

¹¹ Pálfi József: „A nőszövetség a szívek szövetsége”. Nyolcvanöt esztendeje alakult meg a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Nőszövetsége. In: *Református Szemle* 109. (2016/4), 419–433. Uő: Belmissziós törekvések a két világháború közötti Királyhágómelléken. In: László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége. Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*. L’Harmattan Kiadó, Budapest 2018, 53–68.

rincét a *Reformátusok Lapjában* megjelent beszámolók, tudósítások, cikkek és elvi megalapozást tükröző alapossággal megírt kisebb tanulmányok képezik.

A továbbiakban először a KREK megalakulásának történetét foglalom össze nagyon röviden, hogy bemutassam a történelmi és egyháztörténeti háttérét annak a szövetségi és belmissziói munkának, amely a partiumi reformátusság körében bontakozott ki a két világháború között. Ezt követően tisztázni kívánom, kik voltak azok, akik lefektették a szövetségi, belmissziói munka elvi alapjait az újonnan alakult egyházkerületben. Minek alapján, mely elvek mentén és milyen hatásokra dolgozták ki a kerületi belmissziós munkát? Ezen a ponton (is) különösképpen figyelek arra, hogy a diakónia mint fogalom, mint bibliai elv mennyire tapintható ki konkrétan a belmissziós koncepcióban. Végül összefoglalom a szövetségi munka kibontakozását, megszilárdulását, elért eredményeit, esetleges kudarcait és a felmerülő kihívásoknak való megfelelést, majd pedig a belmisszió által véghezvitt megvalósításokat.

1. A KREK megalakulásának vázlatos története

1941-ben Orth Imre¹² biharpüspöki lelkipásztor így emlékezett vissza az I. világháború lezáródását közvetlenül követő időkre:

„[...] a román uralomnak nemcsak a ténye, de még a lehetősége is lehetetlennek tűnt a magyarság előtt. Természetes hát, hogy a román megszállást nemcsak a különféle demarkációs vonalak meghúzása idején, hanem még a trianoni békeparancs aláírása után is csak mától holnapig tartó, átmeneti állapotnak tekintette minden magyar ember. Aki 1919-ben azt mondta volna, hogy a román uralom több mint húsz esztendeig fog tartani, azt mint hazaárulót vagy futóbolondot golyózták volna a magyar társadalomból.”¹³

Debreceni István¹⁴ sokáig kéziratban szunnyadó, majd 2011-ben kiadott visszaemlékezései szintén plasztikus képet festenek arról, mennyire felfoghatatlannak

¹² Orth Imre (Temesvár, 1908. dec. 14.–Nagyvárad, 1993. jan. 30.) teológiai tanulmányai elvégzése után segédlelkész Resicán, Temesváron, majd 1932-től megválasztott lelkész Végváron, 1938-tól pedig Biharpüspökiben. 1940-től 1942-ig a *Reformátusok Lapjának*, 1942-től 1944-ig a *Bihari Reformátusok Lapjának* főszerkesztője; a Bihari Református Egyházkerület lelkészértelmezési elnöke és a Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület lelkészi aljegyzője (1946–1948). 1947–1949 között Szamosújváron raboskodik, majd 1950 januárjától 1979 áprilisáig tovább szolgál a biharpüspöki gyülekezetben.

¹³ Orth Imre: Emlékezzünk. Adatok a Királyhágómelléki Egyházkerület történetéhez. In: *Reformátusok Lapja* 15. (1941/28. okt. 10.), 261–262.

¹⁴ Debreceni István (Nagyszalonta, 1887. máj. 18.–Berettyóújfalu, 1973. jan. 9.) nagyszalontai, szatmárnémeti, majd pedig temesvári lelkipásztor és irodalomtörténész. Részletesen ld. Pálfi József:

tűnt 1918–1920 között, de azután is az a fajta drasztikus változás, amely a parti-umi magyarság életében ment végbe.¹⁵

A trianoni döntéseket követően a Tiszántúli Református Egyházkerület (TTRE) keleti része, Máramaros, Szatmár, Partium és a Bánság Romániához került. Ez 183 gyülekezetet és 8 csonka egyházmegyét jelentett, és mintegy negyedmillió református ember maradt egyházkerületi kormányzati hatóság nélkül. Ezt a helyzetet mindenki ideiglenesnek tekintette, senki nem gondolt a végleges berendezkedésre. Az Erdélyi Református Egyházkerület (EREK) hajlandó volt ideiglenesen elvállalni a gyülekezetek, a református egyház által fenntartott iskolák védtelenségét és kiszolgáltatottságát, azonban hamar egyértelművé vált, hogy új egyházkerület megszervezésében kell gondolkodni. Ezzel azonban nem mindenki értett egyet, és felmerült az EREK-hez való csatlakozás lehetősége is. Sulyok István¹⁶ rangidős esperes és Domahidy Elemér,¹⁷ a Nagykárolyi Egyházmegye főgondnoka, aki szintén a legidősebb volt a tisztséget betöltők között, egyházkerületi közgyűlést hívott össze 1920. december 14-re. A nagybányai, szatmári, máramarosugocsi, békésbányai egyházmegye képviselői viszont nem jelent meg ezek a gyűlésen. A TTRE rendkívüli intézőbizottsága még március végén megerősítette a leszakadt részek gyülekezeteit, hogy az ideiglenes állapotban Sulyok Istvánt püspökhelyettesnek, Domahidy Elemért főgondnokhelyettesnek tekinti, akik az ideiglenesen rájuk ruházott jogoknál fogva törvényesen töltik be tisztségeiket, és képviselik a leszakadt gyülekezeteket és egyházmegyéket. Ugyanakkor felhatalmazást kaptak arra is, hogy közgyűlést hívjanak össze, ezen tisztikart választassanak, és bizottságokat szervezzenek meg.¹⁸

Debreczeni István, aki megtanulta a mellényt többször ki- és begombolni. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai 15. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2011.

¹⁵ Debreceni István: *Adatok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának történetéhez.* A kéziratot teljes terjedelmében, lábjegyzetekkel ellátva közli Pálfi József: *Debreczeni István, aki megtanulta a mellényt többször ki- és begombolni,* 128–178.

¹⁶ Sulyok István (Komádi, 1859. dec. 15.–Budapest, 1944. szept. 14.) 1883-ban fejezte be teológiai tanulmányait Debrecenben, majd egy évig esküdtfelügyelőként mint segédtanár tanított először magyar nyelvet és földrajzot, majd latin nyelvet is. Egyéves edinburghi peregrinációja után 1886-tól Szegeden volt segédlelkész, 1889-től a Nagyváradi-Újvárosi egyházközség lelkipásztora, 1902-től kezdve pedig a Bihari Református Egyházmegye esperese. 1905-től a Református Leánynevelő Intézet Igazgatótanácsának elnöke, az 1920-ban létrejövő KREK első püspöke. 1941-ben vonult nyugalomba, 1944 szeptemberében Budapesten érte a halál, és a Farkasréti temetőben hantolták el. 1971-ben exhumált földi maradványait a nagyváradi Rulikowsky temetőben helyezték el.

¹⁷ Domahidy Elemér (Domahida, 1895–Szatmárnémeti, 1930) főszolgabíró, országgyűlési képviselő, Debrecen főispánja, az impériumváltást követően szenátor a bukaresti parlamentben, a Nagykárolyi Egyházmegye főgondnoka, a zsinat és a konvent tagja, elnöke és védnöke a Szatmári Református Kollégiumnak és a Szatmári Lorántffy Zsuzsanna Egyesületnek.

¹⁸ Debreceni István: *Adatok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának történetéhez,* 132.

Tehát több egyházmegye tett kísérletet arra, hogy az EREK-hez csatlakozzék. Ez a lehetőség azonban végleg megszűnt, amikor az EREK 1921. július 2-án tartott közgyűlésen explicit verbis kimondták, hogy a TTRE-ről leszakadt egyházmegyéknek önálló, új egyházkerület szervezésében kell lépéseket tenniük. A bukaresti kultuszminisztérium Octavian Goga¹⁹ vezetésével az 1920. decemberi egyházkerületi közgyűlés határozatát fogadta el érvényesnek, és szintén Sulyok Istvánt tekintette a leszakadt részek püspökhelyettesének. Így az 1921. augusztus 16-án megtartott újabb kerületi közgyűlésen kimondták végül az új egyházkerület Királyhágómelléki Református Egyházkerület névvel történő megalakulását. Ezzel azonban nem szűnt meg a leszakadt részek agóniája, ugyanis mondvacsinált okok alapján az állam mégsem ismerte el hivatalosan az egyházkerület megalakulását.²⁰

A huzavona, a gáncsokodás tovább folytatódott az elkövetkező években. Ennek az volt egyenes következménye, hogy mind a KREK, mind annak vezetősége folyamatos bizonytalanságban működött, és rengeteg energiát fordított arra, hogy valamiképpen megfelelni tudjon a pillanatnyi politikai helyzetnek. Visky István állapította meg,²¹ hogy a román hatóságok tulajdonképpen már 1919-től kezdve különbséget tettek a román és a magyar etnikumú egyházak között. Ez az állam és az egyházak viszonyát szabályozó 1928-as kultusztörvény értelmében lett még inkább nyilvánvalóvá, amelyben csak az ortodox és a görögkatolikus egyházat nevezik *egyháznak*, a többi keresztyén felekezetet pedig a *kultusz* szóval illetik. Ezáltal maga a törvény adott lehetőséget arra, hogy csak rendőrségi ellenőrzés mellett lehessen véghezvinni a nem román anyanyelvű egyházak minden megnyilvánulását, gyülekezését és egyéb rendezvényeit, s így a különféle szövetségi összejelések is a román rendfenntartási hatósággal kellett engedélyeztetni.

2. Szövetségi munka

2.1. Belmissziói koncepció. Debreceni István helye és szerepe a KREK belmissziói munkájának kialakulásában

Az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő Magyar Református Egyház belmissziói tevékenysége olyan egyletek szintjén indult be a 19. század folya-

¹⁹ Goga, Octavian (Răşinari, 1881. április 1.–Csucsá, 1938. május 7.) aromán származású erdélyi költő, jobboldali politikus. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte, a Román Nemzeti Tanács tagjaként a párizsi béketárgyalásokon képviselte Romániát. 1919-ben művelődésügyi miniszter, 1920-tól a Román Akadémia tagja, államminiszter, 1926-ban belügyminiszter, 1937 decembere és 1938 februárja között Románia miniszterelnöke. A magyar nyelvet kiválóan ismerte, Ady Endrével jó kapcsolatot ápol.

²⁰ Pálfi József: *Királyhágómellék-kérdés a II. bécsi döntést követően*, 66–84.

²¹ Visky István: *A magyar református egyház újjászerveződése az elcsatolt területeken*, 53.

mán, amelyek a külföldi missziós társaságok hathatós segítségével alakultak meg.²² Ezek a *hivatalos egyház keretein kívül* létrejött egyletek jelentős mértékben hozzájárultak a magyar protestáns, s így a református gyülekezetekben kibontakozó ébredési mozgalmakhoz. Jeles képviselőik, akik lelkipásztorok, teológiai tanárok, presbiterek és hitvalló egyháztagek voltak, szoros kapcsolatot áptak a külföldi missziós társaságokkal, amelyek olyan református egyháztagekat készítettek fel a missziós munkára, akik erős elhivatottságot éreztek a krisztusi szolgálat eme formája iránt, s akik készek voltak elvinni távoli, európai szemmel egzotikus vidékekre az evangéliumot. A belmisszió központja ebben az időben Budapest volt, és hatása csupán kis mértékben érvényesült a TTRE-ben.²³ Amikor tehát a TTRE leszakadt része (Partium) KREK névvel szerveződött önálló egyháztestté, szintén híjával volt a belmissziós tapasztalatoknak.

A belmissziói munka kialakításának égető szüksége azzal a hátránnyal érte az új egyházkerületet, hogy nem igen volt előzménye. Ebből fakadóan tapasztalat sem állt senki mögött, s ezt a munkát meg kellett teremteni, mintegy a semmiből kellett életre hívni. Ennek előnye viszont abban mutatkozott meg, hogy a belmissziót már kezdetektől egyházi intézményes szolgálatként tudták elindítani, ugyanis ezzel ellentétes példák vagy próbálkozások nem léteztek, tehát viszonyítási alap sem volt helyben. Csernák Béla²⁴ így emlékezik e munka kezdeteire:

„[...] amikor a nagy sorsforduló után a lelkek az Isten Igéjét szomjazták, az evangéliumi munka belülről, az egyházból indulhatott meg intézményesen, még mielőtt Erdélyből erre indítást kaptunk volna. Ezért lett a mi evangéliumi munkánk egyházi intézményes munkává, még ha az első években vékony erecske, feltűnés nélkül csörgező csermely volt is, hogy aztán virágos partú patakocská legyen belőle.”²⁵

²² Ld. bővebben: Kovács Ábrahám: *The Origin of Scottish-Hungarian Church relations: the Settlement and the First Years of the Scottish Mission in the 1840th*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai 4. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2001. Uő: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai 10. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2004.

²³ Részletesen ld. Anne-Marie Kool mindeddig egyedülálló és nagyszabású munkájában: Kool, Anne-Marie Kool: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756–1951)*. I–III. kötet. Harmat Kiadó – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 1995, 1997, 2000.

²⁴ Csernák Béla (Szőlősgyula, 1875–Nagyvárad, 1967) lelkipásztor volt Furtán, Berettyóújfaluban, Nagyvárad-Olasziban; a Bihari Egyházmege esperese, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megválasztott főjegyzője, majd megbízott püspöke volt. Több olyan könyv, dokumentumkötet szerzője, amely a nagyváradi református egyház történetét dolgozza fel; a *Nagyváradi Református Híradó* főszerkesztője.

²⁵ Csernák Béla: *A Református Egyház Nagyváradon 1886–1945*. Bihari Református Egyházmege, Nagyvárad 2014, 251.

A belmisszió tevéleges beindulásának akadályát Pálfi József fogalmazza meg lényegre törően:

[...] két fontos tényezőt kell hangsúlyoznunk. A történelmi kontextust, amelyben a csonka, széttört egyháztestből egy teljesen új és önálló egyházkerületnek kellett megszületnie, kifermálódnia, felfejlődnie és stabilizálódnia, valamint az önmagának szerepet és korfeladatot követelő belmisszió megszervezését és széles körűvé tételét. Ezek lelki-szellemi anyaméhként biztosították a nőszövetség megformálódását, hogy megszületése után a belmisszió egyik bázisoszlopává nője ki magát.”²⁶

Ez nem egyik napról a másikra következett be, s emellett a kiforrott belmissziót az is késleltette, hogy nem kevesen akadtak, akik a kezdeti időben átmeneti állapotként élték meg a KREK létrejöttét, és abban bizakodtak, hogy ez a merőben új és szokatlan történelmi állapot megszűnik, és minden a régi helyére kerül.²⁷ Azt, hogy ez végül egy rövid ideig részben megvalósult, majd esélye újból elveszett, akkoriban teljes bizonyossággal senki nem sejtette.

Debreceni István nagyszalontai lelkipásztor 1922-től vette át az egyházkerület hivatalos gyülekezeti lapjának, a kéthetenként megjelenő *Egyházi és Iskolai Szemlé*nek a szerkesztését. Ez fontos momentum a KREK belmissziójának kialakulása szempontjából, ugyanis ettől kezdve beszélhetünk arról, hogy az egyházi sajtó eszközét megragadva a gyülekezetek szélesebb körében tudta megismertetni a belmisszióról vallott nézeteit. Sulyok István püspök 1925-ben tett javaslatot az egyházkerületi közgyűlésnek, hogy a belmissziói munka megerősítése céljából egyházkerületi belmissziói bizottságot hozzanak létre. Ennek élére Debreceni Istvánt javasolta, aki erre az alkalomra konkrét cselekvési tervet készített elő. Ettől fogva az *Egyházi és Iskolai Szemlé*ben, majd annak utódjában, a *Reformátusok Lapjában* még fokozottabban foglalkozott a belmisszió témájával. Írásaiból világosan kitetszik, hogy különösen empatikus személy volt, aki nagy felelősséget érzett a rászorulók, elesettek, árvák, özvegyek, betegek és gyászolók irányában. Rendszeresen foglalkoztatta az iskolák helyzete, az oktatás, a gyermekek hitbeli nevelése.²⁸

Szociális érzékenységének fokmérője számos írása, amelyek közül egy 1933-ban keletkezett cikkben tíz pontban fogalmazza meg programszerűen, hogy az egyes gyülekezetek presbitériumában létrehozandó szociális bizottságoknak milyen konkrét feladatokkal kell foglalkozniuk:

²⁶ Pálfi József: „A nőszövetség a szívek szövetsége”, 421.

²⁷ Orth Imre: *i. m.* 261–262.

²⁸ Pálfi József: *Debreczeni István, aki megtanulta a mellényt többször ki- és begombolni*, 63–68.

„1. Az egyházközség tagjairól anyagi, családi viszonyukat feltüntető és róluk mindenben pontos és részletes tájékoztatást nyújtó kimutatás, kataszter készítése.

2. A munkanélküliség enyhítése. E célból különösen nagyobb egyházakban, feladata az állás- és munkaközvetítés, a munkaalkalmak és munkanélküliek nyilvántartása által – arra törekedve, hogy a különböző foglalkozású ref. testvérek elhelyezést, munkát nyerjenek.

3. A kisebb gyülekezetek tagjainak a nagyobb gyülekezetek református orvosaihoz, ügyvédjeihez, iparosaihoz, kereskedőihez stb. irányítása.

4. A szövetkezetek és háziipar megteremtése, illetve fellendítése.

5. A népegészségügy fejlesztése, az anya- és csecsemővédelem, az alkoholizmus, a nemi betegségek, bűnök és kivándorlás elleni küzdelem.

6. A gyülekezetből eltávozottak, különösen a tanoncok, cselédek, munkások figyelemmel tartása által, hogy velük az összeköttetést fenntartja, új lakóhelyükön levő szoc. bizottságnak gondjába ajánlja egyfelől támogatás, másfelől a gyülekezet életébe bekapcsolódás céljából.

7. Segédegyletek (kiházásítási, temetkezési, özvegy, árva, segélyező egyletek) alakítása.

8. A munkanélküliek és általában a szegények segélyezése lehetőleg természetbeni adományok s ahol lehetőség van, szegények házának, vagy népkonyhának létesítése által.

9. Traktátusok ingyen való kiosztása. A két utóbbira minden egyházközség köteles költségvetésébe megfelelő összeget felvenni, melyet adományokból, vagy külön e célra kivetett szociális adókból fedez.

10. Népünk minden gazdasági és szociális törekvésének elősegítése.

Ezeket a feladatokat a szociális bizottság, általában a presbitérium a nő- és férfiszövetségek segítségével végzi.”²⁹

Ebből a tíz pontból kiderül, hogy Debreceni István elvi alapon tartja szem előtt a társadalom szociális szükségleteinek és a keresztyének lelki igényeinek lehető legszélesebb spektrumát. A gyülekezet az adott társadalmi körülmények között él, és ez azt jelenti, hogy amikor az egyház gondoskodni kíván az emberekről, kötelessége a teljes embert látnia, vagyis – a jelenkori szakirodalom kifejezésével – az egyháznak holisztikus látásmódra van szüksége ahhoz, hogy be tudja tölteni szociális küldetését a társadalomban.

Debreceni István ugyanolyan fontosnak tartja az egyház népegészségügyi szerepét és az emberek egzisztenciális szükségleteinek kielégítését, vagyis hogy

²⁹ Debreceni István: Szociális munkálkodás. In: *Reformátusok Lapja* 7. (1933/5. feb., 10.), 49–51.

legyen munkahelyük, ahol dolgozhatnak. Ugyanakkor a népmozgalmi tendenciákat is érzékeli: az urbanizáció, valamint az „ahol a munka, oda mennek a munkások is” elvét, amely szerint akiknek nincs megélhetésük, de dolgozni akarnak, el kell hagyniuk lakóhelyüket, például faluról városra vagy egyik vidékről egy másikra költöznek, amely a gyakran évszázados gyökerektől való lassú, de tapintható elszakadáshoz vezet. Ha az egyházközségek pontosan nyilvántartják híveiket, ismerik állandó lakhelyüket, és gondjakkal tisztában vannak, akkor fel tudják mérni, hogy miben szorulnak segítségre. Ha pedig új helyre költöznek, a beilleszkedést illetően szintén számíthatnak az egyház segítségére, amelynek temploma, istentiszteletei, gyülekezeti élete sokszor az egyetlen ismerős tényező azok számára, akik a munkalehetőség érdekében kényszerültek elhagyni korábbi, szokott életterületüket.

Csernák Béla három kötetben megjelent munkája annak dokumentuma is, hogy – amint erre már utaltam – Nagyvárad lakossága milyen rohamosan növekedett. Nagyváradon kezdetben egyetlen református gyülekezet volt, amely azután kettévált, s majd a város területének növekedésével a 20. század fordulóján kezdenek kialakulni azok a missziós körzetek, amelyek ma önálló gyülekezetekként működnek. Ez a folyamat szükségszerűen bizonyos falvak és gyülekezetek elnéptelenedéséhez, illetve lakosságcseréhez vezettek. Nikolits Árpád szociográfiai könyve ezt a folyamatot örökíti meg, és állít szomorú mementót Ant településnek.³⁰

Debreceni István tíz pontjában benne van a felekezeti s ugyanakkor a nemzeti összetartozás hangsúlyozása is. Ez jóval nagyobb súllyal esik a latba a kialakulóban levő és többszörös kisebbségi létben, ugyanis a partiumi magyar lakosság túlnyomó többsége nem beszélte az „új ország” hivatalos nyelvét, és különösen az idősebb generációtól nem lehetett elvárni, hogy megtanulja a román nyelvet. A harmadik pont egyértelműen erre és az ehhez hasonló helyzetekre reflektál. Kérdés azonban az, hogy a pontok alatt elviekben megfogalmazott cselekvési tervet mennyire és milyen mértékben sikerült megvalósítani. Ehhez további kutatásokra, illetve a témakör interdiszciplináris feldolgozására lesz szükség.

Debreceni István írásai közül kiemelkedik az a cikksorozat, amelyet 1935-ben *Célkitűzés* címmel közölt a *Reformátusok Lapjában*. A tíz részben folyamatosan közölt és nagyobb lélegzetű írásában a belmisszió hangsúlyozásából indul ki.³¹ Ebből

³⁰ Nikolits Árpád: *...Üres házak, mind városra mentek...* Széphalom Könyvműhely, Budapest 1989.

³¹ Debreceni István: *Célkitűzés*. In: *Reformátusok Lapja* 10. (1935/1. jan. 3.), 1–3.; (1935/2. jan. 10.), 13–15.; (1935/3. jan. 17.), 25–27.; (1935/4. jan. 24.), 37–39.; (1935/5. feb. 6.), 49–51.; (1935/6. feb. 20.), 61–63.; (1935/7. márc. 1.), 73–74.; (1935/8. márc. 10.) 85–86.; (1935/9. márc.

nyilvánvalóan kitűnik, hogy a missziót a lehető legtágabban értelmezi, és valószínű, hogy erre a korábban vázolt kétszeres kisebbségi lét vezethette.

Az egyház története során sokszor és sokan próbálták meghatározni a misszió fogalmát. Ezek az értelmezések azt is tükrözik, hogy az adott történelmi korszak messzemenőleg meghatározta a misszióról alkotott felfogást.³² Ez azonban csak a misszió értelmezésére igaz, mert a misszió bibliai alapjai mindig is adottak voltak, csupán az értelmezés változott koronként olyan értelemben, hogy más és más dolgok lettek hangsúlyosakká.³³ Ebben az értelemben tehát Debreceni István felfogása is megállja a helyét, sőt kifejezetten jól írja le az adott helyzetet és a felismert tennivalókat. Látja az egyház működésének korábbi hiányosságait és mulasztásait, és ezeknek kimondása által nemcsak bátorságáról tesz bizonyosságot, hanem feltárja az ebből fakadó bűnöket is, majd pedig kimondja a korrekció szükségességét.

A múlt feltárásában az egyháziatlanság és a hitetlenség szüntelen jelenlétéről beszél, és eszmetörténeti összefüggésbe helyezi az embereken egyre jobban eluralkodó szabadosság, materializmus, illetve különféle társadalmi-politikai ideológiák térhódítását, mint amilyen például a marxizmus. Ahol az egyháznak nem volt valós missziós válasza a mélyszegénységben, a nyomorban, a nehéz szociális körülmények között élők sorsának kihívásaira, ott megjelentek, majd teret hódítottak, és ideológiájukkal teljesen bekebelezték őket azok a személyek, akik a társadalmi ellentétek kiélezésében, a társadalmi rétegek összeugrasztásában voltak érdekeltek. A társadalom legalsóbb rétegeiben élők nyomora kiváló fegyverré tudott válni azok kezében, akik a legkiszolgáltatottabb emberek sorsát eszközként értelmezték a korábbi társadalmi rendek eltörlésére, a hatalom megszerzésére és átvételére.

Az egyház alapvető feladata a misszió, s ennek elmulasztása miatt már többször is nagy árat kellett fizetnie történelme során. *Az aratnivaló sok, de a munkás kevés. Kérjétek azért az aratásnak URát, hogy küldjön munkásokat az aratásába.* (Mt 9,37b–38) Debreceni István annyi mindent vesz számba, és olyan részleteséggel tárgyalja a kérdéskört és mutatja fel a feladatok tömkelegét, hogy azok elvégzéséhez mindenki munkájára szükség van. A cikksorozatban tulajdonképpen azokat

22.), 97–99.; (1935/10. ápr. 1.), 121–122. Ld. még Debreceni István: *Célkitűzés*. Különlenyomat a Reformátusok Lapja 1935. 1–10. számából. Kálvin Nyomda, Oradea-Nagyvárad 1935.

³² Az egyháztörténeti korszakolást az általános egyháztörténeti kézikönyvek alapján értem, ahogy azt például Jos Colijn is felvázolja: Colijn, Jos: *Egyetemes egyháztörténet*. [Második kiadás.] Iránytű Kiadó Alapítvány, [h. n.] 2001, 7.

³³ A misszió fogalmának értelmezését David J. Bosch magyar nyelven is elérhető missziológiai könyve nyújtja a legteljesebben: Bosch, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*. Ford. Boros Attila. Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2005.

a pontokat járja körül újra, amelyeket korábban már szó szerint idéztem és röviden elemeztem.

1938-ban még az eddigieknél is részletesebb, alaposabb belmissziói tanulmányt közöl a *Reformátusok Lapjában*.³⁴ A cikksorozat jelentőségét az mutatja, hogy ebben az esztendőben más tollából alig jelenik meg valami a lapban. Az *Egyházkerületünk problémái* című írásában még egyszer számba veszi azokat a témákat, amelyeket korábban a belmisszió kapcsán érintett. Új elemként talán azt lehet kiemelni, hogy az eltelt esztendők alatt, amíg belmissziói elnökként tevékenykedett az egyházkerületben, alaposan tájékozódni tudott az időközben egyre inkább szilárd formát öltő kerület összes gyülekezetéről. Idővel már leellenőrizhetővé vált az is, hogy belmissziói koncepciójából mi bizonyult megvalósíthatónak, és mi volt az, ami komolyabb akadályokba ütközött. Jól lehet látni, hogy melyek voltak ezek az akadályok, amelyeket külsőkre és belsőkre csoportosított.

Amikor a belmisszió munkásává szegődött, szülővárosában, Nagyszalontán szolgált. Időközben Szatmárnémetiben, majd Temesváron teljesített lelkészi szolgálatot, s e két város gyülekezetei további kutatások tárgyát képezhetik abban az értelemben, hogy ezekben mennyiben sikerült gyakorlatba ültetnie a saját maga által megfogalmazott és kidolgozott belmissziói felfogást.

2.2. A nőszövetség

A KREK nőszövetségének hivatalos megalakulásához, amelyen az egyházkerület közgyűlésének hivatalos megerősítését értem, hosszabb időnek kellett eltelnie. A dolgozat előbbi részében vázolt küzdelmek, külső és belső harcok mellett, amelyek az egyházkerület megalakulásának, működésének időigényes munkáját jelentették, a gyülekezetekben spontán módon szerveződő nőszövetségi munkát figyelhetjük meg. Miután az EREK Nőszövetsége az igazgatótanács határozatát közlő 11095–1927/11095/111. számú esperesi körlevél bizonyossága alapján hivatalosan is megalakítóttá lett alapszabályzatának legfelsőbb szinteken való elfogadásával,³⁵ Debreceni István rögtön válaszolt és „a jó példa követésére buzdí-

³⁴ Debreceni István: *Egyházkerületünk problémái*. In: *Reformátusok Lapja* 12. (1938/7. feb., 3.), 73–76.; (1938/8. feb. 24.), 85–88.; (1938/9. márc. 13.), 97–100.; (1938/10. márc. 30.), 109–111.; (1938/11. ápr. 10.), 126–128.; (1938/13. máj. 4.), 149–153.); (1938/14. máj. 12.), 161–175.; (1938/15. máj. 26.), 185–189.; (1938/16. jún. 1.), 197–199.; (1938/17. jún. 10.), 209–211.; (1938/18. jún. 23.), 221–223.; (1938/19. júl. 1.), 233–235.; (1938/20. júl. 10.), 245–248.; (1938/21. júl. 21.), 258–261.; (1938/22. aug. 3.) 269–271.; (1938/23. aug. 11.), 281–284.; (1938/24. aug. 20.), 293–294.; (1938/25. szept. 1.), 309–311. Ld még Debreceni István: *Egyházkerületünk problémái*. Különlenyomat a Reformátusok Lapja 1938. évi 7–25. számából. Kálvin könyvnyomda, Oradea-Nagyvárad 1938.

³⁵ Pálfi József: „A nőszövetség a szívek szövetsége”, 426.

tott”.³⁶ Hangsúlyozta, hogy jó úton járnak, mert a belmisszió útja már ki van taposva előttük. Szerinte nincs értelme az egyház főhatóságra várni, hogy hivatalból elrendeljék a szövetségek megalakítását, hanem bátran munkába kell állni; különben annak, amit elrendelnek hivatalból, nem lesz olyan kívánt eredménye, mint amit elszántan és tudatos kötelezettségből végeznek.

Arday Aladár³⁷ szintén a nőszövetségek megalakításának fontosságát hangsúlyozza:

„[...] a mennyiségnél sokkal fontosabb a minőség: a nőszövetségi tagoknak mindenben példát kell adniuk arra, hogy milyennek kell lennie az igazi, öntudatos kálvinista asszonynak a magán- és közösségi életben, a családban és a gyülekezetben, valamint a társadalomban”.³⁸

1929 elején Sulyok István püspök körlevelet juttatott el a KREK egyházmegyéihez, hogy lehetőség szerint minden gyülekezetben kezdjék meg a nőszövetségek megalapítását és megszervezését. Debreczeni László éradonyi lelképásztor a *Reformátusok Lapja* hasábjain üdvözölte a püspöki körlevelet a hívő, református nők áldozatkészségéről, és kiemelte, hogy ezekben a nehéz, megpróbáltatásokkal terhes időkben a nők „az anyaszentegyház legerősebb oszlopai, leghűségesebb munkásai”.³⁹ Ugyanebben az esztendőben került az egyházkerületi közgyűlés elé a nőszövetségek szervezeti megalakításának ügye, gyülekezeti, egyházmegyei és egyházkerületi szinten. Sulyok István ekkor már azt is felvetette, hogy amennyiben a KREK kebelén belül is végbemegy a nőszövetségek megalakulása és megszervezése, a munkaterületek, illetve szolgálati pázsmák megszilárdulása után létrejöhet a közös, azaz mindkét egyházkerületet magában foglaló országos nőszövetség is.⁴⁰

³⁶ Debreceni István: Királyhágómelléki Református Nőszövetség. I. In: *Reformátusok Lapja* 2. (1928/51. dec. 22.), 636–637.

³⁷ Arday Aladár (Tiszavid, 1890. jan. 19.–Nagyvárad, 1961. szept. 7.) Tiszaviden járt elemi iskolába, majd édesapja beíratta a Sárospataki Kollégiumba. 1908 és 1912 között a Debreceni Kollégium Teológiáján tanult, ezután pedig nevelő és segédlelkész Bakonszegen, Kisvárdán, Magyarkécen, Biharkeresztesen, Nagyvárad-Olasziban és Gyulán 1912–1920 között, illetve húsz hónapig tábori lelkész az orosz és olasz frontvonalon. 1920. ápr. 11. és 1933. szept. 30. között gyantai megválasztott lelkész, majd 1933. okt. 1. és 1948. jún. 31. között Nagyszalontán szolgált. 1934-től a nagyszalontai egyházmegye esperese, 1935. nov. 19-től zsinati tag, 1947. jan. 16-tól egyházkerületi főjegyző. 1948. jan. 7-én a KREK püspöke, 1950. okt. 15-től a nagyvárad-olaszi egyházközség lelkésze. Ld. Varga Botond: *Szólj! Adalékok Arday Aladár püspöki szolgálatához*. Második lelkészképesítő szakdolgozat. Kézirat. Kolozsvár 2010.

³⁸ Arday Aladár: A nőszövetségről. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/20. máj. 17.), 239–242.

³⁹ Debreceni László: A nőszövetség eszméje I. In: *Reformátusok Lapja* 3. (1929/11. márc. 16), 129–131.

⁴⁰ Pálfi József: „A nőszövetség a szívnek szövetsége”, 427.

Ahogy arra korábban már utaltam, Debreceni István sokat foglalkozott írásai-
ban a nőszövetség kérdésével: noha tíz esztendő telt el a trianoni békediktátum
óta, és a történelmi szükségből létrejött KREK fokozatosan működőképes egy-
házkerületté fejlődött, a belmisszió munkája, s ezen belül a nőszövetségi munka
is gyakran ütközik érdektelenségbe vagy ellenkezésbe. Ez is egyik oka annak,
hogy Debreceni István az egyházi sajtó útján igyekezett belevinni a közgondol-
kodásba a nőszövetségi munkát, és ott folytonosan ébren tartani azt. 1931-ben
kétrészes cikkben értekezett e munkakör áldásairól és akadályairól.⁴¹ Ő a nőszö-
vetséget tartotta a belmisszió legújabb munkaterületének, amely viszont akadá-
lyokba ütközött: sokan az újításoktól féltek, tele voltak előítéletekkel, és ezt mon-
dogták: „Falun nincs célja az ilyennek”. Mások maradiságból nem nézték jó
szemmel a nőszövetségek megalakulását, és azt hangoztatták: „Ha eddig nem
volt, és megvultunk nélküle, megleszünk ezután is”. Debreceni nem félt kimon-
dani azt sem, hogy ezek az ellenvetések főleg a férfiak részéről érkeznek, és hogy
egyesek egyenesen asszonypresbitériumokról beszélnek, mintha a nők nem le-
hetnének presbiterek.⁴² A kisebb gyülekezetekben felmerült az anyagai feltételek
előteremtésének gondja, mert ha sok másra sem jut, akkor honnan lehetne biz-
tosítani a nőszövetségi munka anyagi hátterét, és a tagsági díjakat sem nagyon
lehet begyűjteni az általános szegénység miatt. Sok helyen éppen emiatt bémul
meg a munka, vagy meg sem alakul a szövetség; rosszabb esetben pedig a helyi
lelképásztor mulasztotta el a gyülekezet felkészítését a nőszövetségi munkára,
csupán csak bejelentette egy délelőtti istentiszteleten, hogy még aznap délután
megalakul a nőszövetség, a tagok pedig egy évi tagsági díjat tartoznak kifizetni.
Azonban volt példa arra is, hogy a lelképásztor nem kezdeményezte a nőszövet-
ség megalakítását, viszont a gyülekezet nőtagjai maguktól kezdtek érdeklődni a
munka iránt, és „bámulatos, sőt csodálatra méltó áldozatokat tudtak hozni”.⁴³

Debreceni István szerint a közös munkának még van egy hatalmas hátránya:
a hiúság. Némelyek nélkülözöttnek érzik magukat, ha éppen akkor nem tudnak
ott lenni, amikor egy munkafolyamat megkezdődött, mások pedig tisztségekért
versengenek, és csak akkor érzik magukat megbecsülteknek, ha valamit megkap-
nak ezek közül; ismét másoknak az nem tetszik, ha a lelképásztor felesége veszi
kézbe a nőszövetség irányítását. „Nagy akadálya a munkának a nőszövetség prog-
ramjának és céljának meg nem értése vagy félreértése.”⁴⁴ Sokan csupán jótékony-
kodó társaságnak képzelik a nőszövetséget, amely például templomrenoválásra,

⁴¹ Debreceni István: A nőszövetségi munka akadályai és áldásai I–II. In: *Reformátusok Lapja*
5. (1931/8. febr. 21.), 85–87.; (1931/9. márc. 1.), 97–99.

⁴² Debreceni István: *A nőszövetségi munka akadályai és áldásai. I.*, 85–87.

⁴³ Uo. 86.

⁴⁴ Uo. 87.

orgonajavításra, parókia- és iskolajavításra gyűjt pénzt, vagy ünnepélyek, mulatságok, bálók megszervezése érdekében létrehozott bizottságnak.

A nagyvárosokban a nőszövetségek hivatalos megalakítása a már meglévő nőegyesületek miatt botladozott, amelyeket sokkal nehezebb „az evangéliumi szellemű lelkiéletet is ápoló irányba átalakítani”, mivel évek, évtizedek óta ugyanúgy működtek, megszokott keretek között mozogtak és fejtették ki tevékenységeiket. Mindezek ellenére Debreceni István az igaz hitből fakadó optimizmus hangján vélekedik arról, hogy a kitartó törekvésnek meglesznek a maga gyümölcsei a kellő időben.⁴⁵

Egy korábbi írásában választ kapunk arra a kérdésre is, hogy a hivatalos szervezeti megalakulást megelőző időkből milyen formákban nyilvánult meg a nők áldásos munkája a gyülekezetek életében.⁴⁶ Ebben a cikkben is megjelenik a református nőszövetségek és a különféle nőegyletek közötti különbségek tisztázása. Eszerint a nőegyletek csak a társadalompolitikai szemléleteknek felelnek meg, és figyelmen kívül hagyják a nőt mint református egyháztagot és elkötelezett egyházi munkást. A nőszövetséget az különbözteti meg más társulásoktól, hogy „református keresztyén szövetség, amely Isten országának az építésén munkálkodik”.⁴⁷

A kezdetekben a nőszövetségi munka csupán a templomok külső és belső megszépítésére terjedt ki, majd ezt a belső megújulás, a lelkek megújulása és gazdagodása követte, amely a lelkipásztor és templom iránti ragaszkodásban, az egyházi kulturális programok, estélyek szervezésében és megrendezésében is megmutatkozott.⁴⁸

Debreceni István mellett természetesen mások is hozzászólnak a *Reformátusok Lapja* hasábjain a nőszövetségek megalakításának, szolgálatának témaköréhez. Korábban már idéztem Arday Aladár nagyszalontai lelkipásztor egyik ilyen vonatkozású írását. Mivel ez a cikk is fontos elvi gondolatokat közöl a nőszövetségi munkával kapcsolatban, és mert később a KREK püspöke lesz, a továbbiakban részletesebben ismertetem felfogását.⁴⁹

Fontos, hogy nőszövetség, mint minden más szervezeti egység, saját szabályzattal rendelkezzen, amely megkönnyíti mind az egyházi vezetés, mind a tagok számára az áttekinthetőséget, pontosítja a feladatköröket, biztosítja a hatékonyság elvi feltételeit. A nőszövetségi munka nem öncélú, a gyülekezet életétől független végzett munka, hanem a gyülekezeten belül végzett belmissziós tevékeny-

⁴⁵ Debreceni István: *A nőszövetségi munka akadályai és áldásai*. I., 85–87.

⁴⁶ Debreceni István: A nőszövetség eszméje II. In: *Reformátusok Lapja* 3. (1929/13. márc. 23.), 155–156.

⁴⁷ Uo. 156.

⁴⁸ Uo. 157.

⁴⁹ Arday Aladár: *i. m.* 239–242.

ség, amelynek az egyház nézeteit és céljait kell szolgálnia. Ardaynál Aladárnál is megjelenik az a gondolat, amelyet mások is megfogalmaznak: a nőszövetségi munka lelki szolgálat, tagjainak nem szabad a hiúságot, az önmegdicsőítést hajszolnia, hanem a szeretetből fakadó szolgálatnak kell eleget tenniük. A nőszövetség Isten országát szolgálja, és ezt a munkát nem hiúságból, sem a dicséretért végzi. Az olyan nőszövetség, amely válogat, és az emberi hiúságot hajszolja, a Sátánnak szolgál. Itt nemcsak a tagok létszáma a fontos, hanem az, hogy azok milyen minőségi munkát végeznek. Ahol nagyon sok a jelentkező, az nem azt jelenti, hogy mindenki komolyan is gondolja a munkát. A nőszövetség nem azért alakul meg, hogy sok asszony legyen együtt, és csak beszélgessen, hanem azért, hogy teljes odaadással végezze azt a munkát, amit Isten reá bízott.⁵⁰

A nőszövetség nem anyagias, de tagdíjra szükség van, mert „az áldozatkészség a munka komolyságának felmérője”. Amiért nem tudnak áldozatot hozni, azt nem is becsülik meg. A tagdíj befizetése nem azt jelenti, hogy ezzel eleget is tettek minden kötelezettségnek. Minden nőszövetségi tagnak ki kell vennie a részét a munkából. A munkát észre kell venni. A kis apró-cseprő dolgokat csak egy nő képes meglátni. Mert senki nem fogja megmondani, hogy innen hiányzik egy úrasztali kehely, vagy éppen egy szószékterítő, vagy a templom belseje piszkos, vagy udvara gázos. Mindezeket a nőszövetségnek kell észrevennie, megtalálnia a megoldást, hogy kötelezettségeiknek eleget tegyenek.⁵¹

A nőszövetségi tagoknak hetente, de legalább kéthetente bibliaórára kell összegyűlniük. A bibliakör a lelki életük gazdagodását szolgálja. Ezt nem szabad elhanyagolniuk, mert ettől függ a munkájuk minősége.

A nőszövetségi tagoknak állandó jellegű kötelezettsége, hogy példát mutassanak, milyen is egy igazi kálvinista asszony. Ennek meg kell látszódnia a mindennapi életében, a családjában, a gyermeknevelésben, a templomlátogatásban és abban, hogy az egyház érdekeit nézi, s keresi a szolgálat alkalmait. Nem szabad szégyellnie az imádkozást, a Szentírás olvasását. Gyermekait vallásgyakorlásra kell nevelnie, férjét és környezetét templomba járásra és áldozatkészségre kell buzdítani és szoktatnia. Egy istenfélő nő nem tűrheti el, hogy vallását olyanok pocskondiázzák, akik egyházellenesek, és annak vezetőit lenézik. Ha a gyülekezetekben húsz-harminc komoly és rendületlen hitű asszony lenne, nem volna olyan ember, aki ellent merne mondani nekik, mert ők Istent és Krisztust szolgálják, és nem tűrik el, hogy bárki kicsúfolja vallásukat és hitüket.

„A nőszövetség tagjai között a célközösségnek ki kell fejleszteni az öntudatos testületi, sőt ezentúl a testvéri szellemet.”⁵² Elképzelhetetlen, hogy a tagok között

⁵⁰ Arday Aladár: *i. m.* 240.

⁵¹ Uo. 241.

⁵² Uo. 242.

konfliktusok legyenek, vagy olyan kisebb csoportok, klikkek alakuljanak ki, amelyek megnehezítik vagy éppen megszüntetik az Istennek tetsző nőszövetségi munkát. A „differenciákat” ki kell küszöbölniük, hogy gördülékenyen és együttműködéssel menjen a munka.

Az igazi szolgálat alapja Krisztus áldozata, ezért ez végső soron nem emberekért folyik, hanem Krisztusért. „Azért szolgálunk neki, mert ő szolgált nekünk előbb.” Aki szolgál, az nem fárad el a szolgálatban, nem vár érte cserébe hálát. Milyen kevés ember van, aki úgy gondolkodik, hogy Krisztusért és áldozatáért visszafizessen a maga cselekedeteivel. Krisztusnak és Istennek tartozik minden ember és az egyház. Az egyházat gyakran éri a kötelességmulasztás vádjá. A nőknek az a feladata, hogy példás cselekedeteikkel az ilyen és ehhez hasonló vádaknak ellentmondjanak, hogy felnyissák a világ szemét, és meggyőzzenek lehetőleg mindenkit, ahogyan ezt a Szentírásban is látjuk, ugyanis a nők voltak az elsők, akik kötelességük teljesítése közben Krisztus feltámadásának csodálatos hírében részesültek, és ők adták tovább ezt a férfiaknak, a tanítványoknak, a későbbi apostoloknak.

Ez a generáció már sok mindent megélt, háborúkat, forradalmakat, gazdasági válságokat. Isten nem azért sújtott le rájuk, hogy feladják. Ez a generáció belépett a lelki ébredők sodrába. Önkéntelenül is arra lehet gondolni, hogy talán azért volt annyi veszteségük, hogy Isten egy nagy nyereség elfogadására készítse fel őket. Nem szabad siratni a múltat, hanem a jövőre kell összpontosítani, hogy új értelmet tudjanak adni annak, és új világ születhessék belőle. Krisztus soha nem várt lehetetlent. A magasztos ügyet szívvel-lélekkel kell szolgálni, hogy felemeltess az ég felé.⁵³

Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona már 1930-ban megfogalmazta a nők szolgálati területeit, ezeket előbb előadás formájában tette közzé a nagybányai egyházmegye közgyűlésén, a *Reformátusok Lapja* pedig még ugyanebben az évben közölte folytatásban az előadást.⁵⁴ Gondolatait három pontba csoportosította. Ezek szerint a nőszövetségi munkakörnek ki kell terjednie a) a valláserkölc és a hitélet mélyítésére, b) az értelmi nevelésre c) és a jótékonyág gyakorlására (nők és gyermekek védelme, szegénygondozás, egyház és iskola fenntartása).

Az orvosnő szerint nagy figyelmet kell fordítani a csecsemővédelemre: meg kell menteni „azt a sok kis emberpalántát, akikben a jövő ígérete szunnyad”.⁵⁵ A csecsemőkre és kisgyermekre leselkedő betegségek komoly aggodalomra adnak okot, s ezért igen fontos, hogy rendes orvosi ellátásban részesüljenek, és gyógyszereket kapjanak. Ha pedig felcseperednek, és iskolába kell járniuk, a sze-

⁵³ Arday Aladár: *i. m.* 242.

⁵⁴ Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: A nő szolgálat. I. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/43. okt. 25.), 533–536. Uő: A nő szolgálat. II. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/44. nov. 1.), 546–548.

⁵⁵ Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálat. II.*, 546.

gényebb sorsú családok gondjai, ahol még a ruházat előteremtése is nehéz teher, még inkább megszorodnak. Ezért is hangsúlyozta, hogy a nőszövetségnek nem csupán a betegekre és öregekre kell figyelnie, hanem az egész gyülekezetre, s abban kiváltképpen a szegényebb sorsú családokon kell segítenie minden vonatkozásban; és az árva gyermekekről sem szabad megfeledkezniük. Nagybányán árvaházat nyitottak, amely egy kisebb ház volt egy idősebb hölgy felügyeletével és három-négy gyermekkel, de ahogy gyarapodott a gyermekek létszáma, szükség volt egy nagyobb házra is.⁵⁶

A nőszövetségi tagoknak a lelkükön kell viselniük a gyermekek iskoláztatását is. Ezen a téren is rá kell nevelni a testvéreket az áldozatkészségre. Szerencsére sok olyan személy akad, aki szívesen adakozik az egyház javára. Fontos felhívniük a gyülekezet tagjainak figyelmét arra, hogy szívesen fogadnak el adományokat, és hogy az egyetlen gimnáziumot, a szatmárit felkarolják.⁵⁷

A nőszövetségi munka természetesen nemcsak a gyermekek és anyák szükségleteivel foglalkozik, hanem az öregekkel, a munkaképtelenekkel, a nyomorban élő családokkal és a betegekkel. A beteg nőknek egy menhelyet biztosítottak, ahol gondjukat lehet viselni, tanácsot kapnak és támogatást, hogy lábra állhassanak.

Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona azzal a reménységgel szorgalmazta a nőszövetségi tagokat, hogy ha továbbra is ilyen odaadással dolgoznak, akkor

„[...] erős közösségi érzés fog köztük kialakulni, úgy az egyes tagok, mint az egyes nőszövetségek, úgy a helyi tagozatok, mint az egyházmegyei nőszövetség között”.⁵⁸

Az egyházmegyei nőszövetségben programokat terveznek évente, ahová előadókat is szeretnének meghívni, hogy a nőszövetségi tagok az aktuális kérdésekről is tudomást szerezzenek, és megtárgyalják azokat. Az összejövetelek segítenek kapcsolatot tartani a helyi tagozatokkal, amelyeknek be kell számolniuk működésükről az egyházmegyei szövetség előtt, hogy munkásságukat, az elért eredményeket, a felmerülő akadályokat, esetleges kudarccokat is figyelemmel követhessék. A helyi tagozatok tanácsért fordulhatnak az egyházmegyei nőszövetséghez, és ha szükséges, akkor az egy-két személyt is kiküld hozzájuk, hogy beindítsák a szövetségi munkát, és ahol a „szövetségi szellemtől való eltérést tapasztalnak”, felszólítják a tagozatok vezetőit, hogy jobban figyeljenek oda az ilyen jellegű elhajlásokra.⁵⁹

Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona ekképpen biztatta a nőszövetséget:

⁵⁶ Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálata. II.*, 547.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo. 548.

⁵⁹ Uo.

„Sokirányú munka vár még reánk s ne áltassuk magunkat azzal, hogy minden irányba tudunk majd haladni, csak az a fontos, hogy megkezdjük, s akármilyen nehéz legyen is a kezdet, akármilyen szerény az eredmény, áldott eszközök leszünk Isten kezében, ha az ő szolgálatába állunk.”⁶⁰

Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona előadása nemcsak a nőszövetségi munka programszerű megfogalmazását nyújtja, ugyanis szavaiból jól kitapintható a gyülekezetek életében való jártasság, a napi gondok ismerete, a nők szerepének helyes értékelése a gyülekezet és a családok életében. A doktornő figyelme szinte minden korabeli fontos munkaterületre kiterjed, mindenhez van bölcs, építő tanácsa és meglátása, gondolataiból a nemzet egészséges szeretete árad, és kiemeli a magyar református nő értékeit, amely a szüntelen áldozathozatal legváltozatosabb formáiban nyilvánul meg. Szolgálatuk és kitartásuk révén a partiumi magyarság, a református családok újraéledése és a természetes mederbe való visszatérése valósul meg a nemzetet megpróbáló, a vesztes háború következményei és a gazdasági világválság okozta egzisztenciális gondok, illetve az egyre inkább teret hódító szekularizáció ellenében is.

Sulyok István püspök a KREK 1932. évi egyházkerületi közgyűlésén számolt be arról, hogy az 1931 szeptemberében végre hivatalosan is megalakult nőszövetség Csernák Bélánét választotta meg elnöknek, Sulyok Istvánnét pedig díszelnöknek. Mivel az egyházközségek részéről felküldött és az egyházmegyék által összesített lelkeszi jelentések még hiányosak voltak a nőszövetségek létrejöttét illetően, még nem készülhetett értékelhető kimutatás sem a szövetségek számáról, sem a tagjaik létszámáról. Az viszont tény, hogy a nőszövetségek szervezeti kiépülése már folyamatban van, munkájuk elindult, és reménység szerint folytatódni is fog.⁶¹

A jól szervezett nőszövetség egyre jobban teljesítette munkásságát. A korabeli sajtóban több beszámoló is megjelent az összejövetelekről és konferenciákról,⁶² s a munka eredménye nyilvánvalóvá lett az egyházkerületben, a tagok száma pedig növekedett, s aki tehetett, az a nőszövetség mellé állt, és támogatta azt. A nőszövetség elnöke, Csernák Béláné jelvényeket készíttetett, amelyek fontos szerepet játszottak az összetartozás tudatának megerősítésében. Derzsi Endre lelkipásztor három színdarabból álló műsort állított össze számukra *Mit akar a Nőszövetség?* címmel, amellyel azt mutatták be, hogy mit vitt véghez a nőszövetség, amikor

⁶⁰ Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálata. II.*, 546–548.

⁶¹ *A KREK Nagyváradon, 1932. május 25–26. napjain tartott évi rendes közgyűlésének és bírósági ülésének jegyzőkönyve.* Az egyházkerület hivatalos kiadványa. Kálvin Könyvnyomda, Nagyvárad 1932.

⁶² Pálfi József: „*A nőszövetség a szívek szövetsége*”, 429.

megjelent a gyülekezetben,⁶³ Debreceni István pedig az Újszövetség nőalakjairól írt számukra könyvet.⁶⁴

1938-ban Nits István lelkipásztor fogalmazott meg egyfajta összefoglalást az elmúlt évek nőszövetségi munkáink tapasztalatairól.⁶⁵ Az írás kulcsgondolata az volt, hogy a nőszövetségek munkája láthatatlan, az elért, vélt vagy valós eredményeket nem lehet azokkal a módszerekkel mérni, amelyeket más esetekben sokkal konkrétan ki lehet mutatni. A nőszövetségi munka azért láthatatlan, mert elsősorban lelki munka, s ezért mércéje is csak lelki mérce lehet, mint ahogyan gyümölcsei is lelki gyümölcsök. Ha pusztán csak látható dolgokban összesíthető, az már önmagában sem lenne jó, mivel a nőszövetségi munkát nem azért kell végezni, hogy látványos legyen, és hogy azzal mint adathalmazzal majd dicskedni lehessen az emberek előtt. Ez különben sem illik a református szellemiséghez. A nőszövetségi munka eredményességét nem az adathalmaz tükrözi.⁶⁶

A nőszövetségi munka nemcsak a földi életben termi meg a maga gyümölcsseit, ugyanis az az örökkévalóságra tekintve történik. Ezért ezt a munkát nem az idő és az emberek, hanem az Isten ítéli meg. A nőszövetség tagjai a kálvini tanítást tekintik alapnak: áldott eszközökké kell lenniük Isten kezében, egész lényükkel, teljes szívvel és felelősséggel kell végzniük a munkát, amellyel elsősorban Istennek tartoznak számot adni, és legfőbb jutalmukat is csak tőle várhatják. Az alázatoságra való felhívás, a hiúság minden formájának mellőzése, a dicsekvés, kérkedés kirekesztése visszatérő motívum ebben az írásban is.⁶⁷

Összességében elmondható, hogy Nits István elsősorban azért beszél a nőszövetségek láthatatlan munkájáról, hogy ezáltal elejét vegye a kezdetektől fogva fennálló veszélynek: csupán ebben a földi életben keresni az elismerést, mint ahogy azt egyéb társadalmi vagy politikai szervezetek teszik. Keresztelő Jánoshoz hasonlóan nekik Jézus Krisztusra kell mutatniuk szolgálatuk minden formájában, mert minden egyházi szövetségi munkának, így a nőszövetségének is ezt a legfőbb célt kell szem előtt tartania minden időben és függetlenül a körülményektől. A szerző még egy 13. századi legendát is felidéz, amely szerint a kenyerek rózsákká változtak Szent Erzsébet kötényében. A konkrét, kézzelfogható, látványos megvalósításoknak lényegében nem lehet más célja: láthatatlanná lenni, hogy a hívek figyelmét semmi el ne fordítsa Isten dicsőségéről.⁶⁸ A cikk írója

⁶³ Pálfi József: „A nőszövetség a szívek szövetsége”, 429.

⁶⁴ Debreceni István: *A Biblia nőalakjai I. Újszövetség*. Oradea [Nagyvárad], 1937.

⁶⁵ Nits István: A református nőszövetségi munka láthatatlan eredményei I. In: *Reformátusok Lapja* 12. (1938/5. feb. 10.), 49–52.

⁶⁶ Uo. 51.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Nits István: *A református nőszövetségi munka láthatatlan eredményei I.*, 52.

minden bizonnyal gazdag lelkipásztori tapasztalataiból merít, amikor ennyire fontosnak tartja a „láthatatlanság” hangsúlyozását.

Pálfi József korábban már többször idézett tanulmányában hívja fel a figyelmet arra, hogy a nőszövetségek megszervezése után a válság időszaka következett be, amire senki sem számított.⁶⁹ Debreceni István azonban ebben is csak kihívást látott, és csüggedés helyett a megkezdett munka folytatására biztatott írásaiban.

2.3. A leányszövetség

A leányszövetségek megalakulásának körülményeiről alig derül ki valami a *Reformátusok Lapjából*, és az egyházkerületi közgyűlések jegyzőkönyvei sem adnak gazdagabb támpontokat. Debreceni István 1933-ban számol be arról a közgyűlés előtt, hogy a férfiszövetségek megalakulóban vannak, a nőszövetségek sok helyen már nagyon aktívak, és eljött a leányszövetségek életre hívásának ideje is. Ennek érdekében már ki is dolgozták a leányszövetségek működési alapszabályzatát, amelyet a közgyűlés el is fogad. A szövetség programja a Lk 2,52-re épül, amely négy területet ölel fel: lelki munka, értelmi munka, társadalmi munka, testápolás. A leányszövetség célja:

„[...] egy társaságba gyűjteni az egyházban azokat a református leányokat, akik Jézus Krisztust személyes Uruknek és Megváltójuknak tekintik, a Szentírás és a hitvallások szerint az ő tanítványai akarnak lenni hitükben és életükben: együttesen akarnak munkálkodni az evangélium leányok közötti terjesztésében, egyházunk építésén, és Isten dicsőségét mint öntudatos, református keresztyén leányok akarják munkálni”.⁷⁰

2.4. A férfiszövetség

Amint erre már utaltam, a KREK belmissziós munkájának egyik fő célja ez volt: átfogni a gyülekezetek összességét a szövetségi munka által. Így a nőszövetség és a leányszövetség mellett természetesen a gyülekezet férfi tagjaira is figyelmet fordítanak, ahogyan az Debreceni István 1932-es belmissziói jelentéséből is kiderül, s amelyben bejelenti a férfiszövetség megalakulását.

A nőszövetség és a leányszövetség elvi alapjait sikerült megvetni a gyülekezetekben, a különféle szolgálatok, munkák több-kevesebb eredménnyel és sikerrel megindultak, de mivel a presbitériumok ebben az időben szinte kivétel nélkül férfi tagokból álltak, a férfiszövetség létrejöttének értelmét kevésbé látták, mert szá-

⁶⁹ Pálfi József: „A nőszövetség a szívek szövetsége”, 429.

⁷⁰ *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve*. Kálvin Nyomda, Nagyvárad 1933.

mukra ez párhuzamosnak tűnt a presbitériumokéval. Ez viszont csak részben állja meg a helyét, ugyanis nem minden férfi tagja a presbitériumnak, viszont minden férfi tagja a gyülekezetnek, akiket a belmisszió elkötelezett egyházi vezetői szintén a szövetségi munka szervezeti egysége alatt kívántak összefogni.

1934-ben Sulyok István püspök pontosan ezekre a kérdésekre reflektált írásban, ugyanis azt kívánta tisztázni, hogy a férfiszövetségre ugyanúgy van szükség a gyülekezetben, mint a nőszövetségre. Több aktivitást kell elvárni a gyülekezetek férfi tagjaitól is, annál is inkább, mivel a presbiteri szolgálat, a feladatok és munkák nem minden férfit érintenek, s emellett az egyházi törvénykönyv rendelkezik a presbiterről, és a Szentírás alapján pontosan leírja, hogy milyen elvárásoknak kell eleget tennie, illetve melyek a jogai és kötelességei. A férfiszövetség tagja bárki lehet egy gyülekezeten belül, presbiterré azonban csak a legkipróbáltabbaknak szabad lenniük, akik képesek az ezzel járó felelősséget is a kellő hittel, kitartással, Isten színe előtti megállással hordozni.⁷¹ Különbözik nem is helyes, hogy a férfiak passzívan szemléljék feleségük és leányuk vagy leányaik gyülekezeti tevékenységét, s ezáltal e téren rossz példát mutatnak fiaiknak, mintha a gyülekezeti munka bármely területe kizárólag a nőket illetné meg. Ahogy egy férfinak a saját családjában gondoskodnia kell mindenkiről, akképpen kell cselekednie a nagyobb családban, a gyülekezetben is. A férfiszövetségek áldott eszközökké tudnak válni a saját önbecsülésük kimunkálása útján, hiszen milyen nagy elégtétel egy férfi számára, amikor dolgát jól végzi, a rábízott háznépet jól irányítja, és az elvégzett munka szép eredményei láttán megtanul Istennek hálát adni. Nemcsak imádkozó asszonyokra van szükség a gyülekezetekben, hanem imádkozó férfiakra is.

Bár a férfiszövetség nem helyettesítheti a lelkészt vagy akár a presbitérium tagjait, mégis megláthat olyan dolgokat a gyülekezetben, amit a lelkész és a presbiterek nem vesznek észre. Nemcsak a nők dolga odahajolni a szegényekhez, meglátni a betegeket, védelmükbe vennie az árvákat, hanem ugyanúgy a férfiaké is. A családi életet nekik is védelmezniük kell, gyermekeikre feleségükkel együtt odafigyelni, mert a világ erkölcsi válságban van, és ami lelki alkatánál fogva jobban megvisel egy nőt, abban a férfinak szilárdan meg kell állnia, támaszt kell nyújtania. A Szentírás számtalan helyen ad példát arra, hogy a férfiaknak miként kell helytállaniuk az élet viharáiban, hogyan kell oltalmazniuk azokat, akiket Isten reájuk bízott, és miként kell gondoskodniuk róluk. Csonka és híjával való az a gyülekezeti közösség, amelyben csak a gyülekezet elöljárói vagy a nőszövetség tagjai aktívak.⁷²

⁷¹ Sulyok István: Püspök úr a Férfiszövetségekről. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/1. jan. 10.), 15–18.

⁷² Sulyok István: *Püspök úr a Férfiszövetségekről*, 18.

Ahogy azt már az eddigiekben megfigyelhettük, Debreczeni István sem tétlenkedik, ugyanezen év februárjában maga is írást közöl a témában, a tőle megszokott alaposággal taglalja a férfiszövetség megalakításának fontosságát, és kifejti: az új szövetség a gyülekezet minden férfi tagját kívánja elérni az evangelizáció drága eszközével, hogy megszólítsák azokat, akik lelkileg eltávolodtak Istentől és az evangéliumtól. A cél: öntudatos református férfiak nevelése a református öntudat kifejlesztése és megerősítése által, hogy válaszolni tudjanak a legegyszerűbb „Miért vagy református? Mit jelent reformátusnak lenni?” kérdésre. Szintén fontos lenne a református férfi jellemének kialakítása, illetve visszaállítása, hogy az legyen érvényes rájuk, amit a puritánok idején született mondás fogalmaz meg: a hívő férfiak a legjobb férjek és családapák. A férfiszövetségnek ebben a puritán szellemben kell működnie. Vajon a gyülekezeti életre nézve is ugyanaz a boldogító valakihez és valahova tartozás érzés tölti el a férfiszíveket, amit családjuk körében éreznek? Öntudatos egyháztagságra, az egyháziasság fokozására van szükség.⁷³

Általánosságában elmondható, hogy a nőkhöz hasonlóan a férfiak is nyílt elméjű, érdeklődő emberek, akik szívesen tanulnak, ezért a férfiszövetségek célja az ismeretterjesztés is lehet, például a mezőgazdaság területén, de más hasznos, általános ismeretek feldolgozásával. Összejöveleiken sok mindent meg lehet beszélni, a férfiak tiszteletre méltó helyzetben cserélhetik ki tapasztalataikat, hozzászólhatnak egy-egy témához, és megoszthatják gondolataikat egymással.

Egy héttel később újabb írást közöl, amelyben a férfiszövetségek megalakítását sürgeti. Fontos, hogy minden egyes férfi tiszttában legyen a szövetség célkitűzéseivel: evangelizáció, kulturális, gazdasági és szociális. Meg kell határozni azt is, hogy pontosan mikor gyűlnek össze a lekipásztor által vezetett bibliaóra, aki az igemagyarázatokban olyan aktuális kérdésekkel foglalkozhat, mint a Szentírás férfi jellemi; de fel is vetnek egy mindenkit érdeklő kérdést, azt megvitatják, majd megvizsgálják, hogy a Szentírás milyen eligazítást ad arra. A férfiszövetségek munkájába feltétlenül be kell kapcsolni a helyi kántorokat, tanítókat, illetve kántortanítókat, mert a jól működő férfiszövetségekben dalárdákat, énekkarokat is kell beindítani.⁷⁴

A *Reformátusok Lapjának* következő számában Debreceni István tovább folytatja a férfiszövetség szükségességének elvi taglalását, és a református egyház történelméből példaként hozza fel azokat a férfiakat, akik a megfelelő időben a megfelelő helyen voltak, és ha arra volt szükség, az evangéliumot terjesztették, vagy éppen hadba vonultak a nemzet és a haza védelmében, a csendes, békés időkben pedig szorgosan munkálkodtak, családot alapítottak. De míg korábbi évszázadok

⁷³ Debreceni István: A Férfiszövetség célja. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/4. feb. 1.), 37–39.

⁷⁴ Debreceni István: A Férfiszövetség munkája. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/5. feb. 10.), 49–51.

folyamán az egyház a „férfiak egyháza” volt, a mostani időkben a nők szolgálata hangsúlyosabb, így az egyház a „nők egyháza” lett. Vajon csak a női lélek nyitott a vallásosságra? A szövetség a férfiak közönyösségén, egyháziatlanságán kíván változtatni, hogy ők is bekapcsolódjanak a gyülekezeti életbe, részt vegyenek az istentiszteleteken, a bibliaórákon. A férfiak egykoron nélkülözhetetlen egyház- és gyülekezetépítő tényezők voltak. Ez a mostani időkben sincs másként, s ezért, sőt még erőteljesebben jelentkezik erre a külső és belső szükségből fakadó igény.⁷⁵

3. Konferenciák

Az előbbieken már utaltam arra, hogy a rendelkezésre álló forrásanyagok alapján a különféle szövetségek munkáját nem a konkrét megvalósításokról szóló beszámolókból ismerhetjük meg, hanem inkább a különféle rendezvényekről szóló tudósításokból, amelyek leginkább a konferenciabeszámolókból merülnek ki. Ezek a korszakot hűségesen dokumentáló *Reformátusok Lapjában* jelentek meg, gyakran a szerző nevesítése nélkül. Az alábbiakban e beszámolók alapján igyekszem összefoglalni az eseményeket.

3.1. Nőszövetségi konferenciák

Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona doktornő azok közé tartozott, aki a konferenciákra előadásokkal készült, s ezeket a *Reformátusok Lapja* le is közölte.

A nagybányai egyházmegye nőszövetségének alakuló közgyűlésén a nők feladatáról értekezett. A nők már a keresztyénség első évszázadaiban együtt munkálkodtak a férfiakkal Krisztus evangéliumáért, s már ekkor nyilvánvalóvá lett az is, hogy a nők ugyanúgy egyenértékűek a férfiakkal az üdvösség tekintetében, és részt vehetnek az istentiszteleteken, az úrvacsorai közösségekben, helyük és szerepük van a szeretetszolgálatban. Isten minden időben nagy felelősséget ruházott az asszonyokra is, és ehhez megadja azokat a különös képességeket, amelyekkel meg tudják állni a helyüket. A két világháború közötti időben, amely az előadó szerint az erkölcstelenség és a hitetlenség korszaka, rengeteg az elesett, a szenvedő, a munkaképtelen. A keresztyén nők nem maradhatnak tétlenek, hanem az egyház berkein belül fel kell vállalniuk a munka és a szolgálat rájuk eső részét. Ehhez hivatástudat szükséges, amelyet minden hívő lelkületű nő ajándékként kap meg Istentől, csupán engedelmeskedni kell neki.⁷⁶

A nőszövetségek abban különböznek minden más világi szövetségtől és egylettől, hogy a tagokban a krisztusi szeretet áldó melege munkálkodik, amelyet ki-

⁷⁵ Debreceni István: A Férfiszövetség szükségessége. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/6. feb. 20.), 61–63.

⁷⁶ Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálata*. I., 534.

árasztani magukból szent kötelességük. A nagy megpróbáltatások idején, amelyek egy nemzetet, az egyházat, egy gyülekezetet vagy egy családot érhetnek, az emberi erő már kevés ahhoz, hogy a nő mindenben és mindenhol helyt tudjon állni. Ilyenkor feltétlenül szükség van Krisztus erejére, aki azt készséggel bocsátja rendelkezésre mindazoknak, akik azt hittel kérik. A nőszövetség nem csupán segélyszervezet, amely pillanatnyi segélyekkel igyekszik átmenetileg orvosolni a bajokat, hanem hosszú távú megoldást kell biztosítani, amely a hitre vezetés által tud kibontakozni az emberek életében. A keresztyén nőknek össze kell fogniuk a hitetlenséggel szemben. Erre való a szövetségi forma.⁷⁷

Egy nőszövetség megalakításánál először meg kell választani azt a vezetőt, akinek pontosan tudnia kell, hogy a nőszövetség Isten országának szolgálatában áll az gyülekezet keretében. A vezetőnek elkötelezettnek kell lennie. Nem lépheti túl jog- és hatáskörét. Az a feladata, hogy bekapcsolja a híveket a gyülekezet életébe és szolgálatába, és a nőszövetség tagjait semmiképpen sem szakíthatja ki a gyülekezetből. A bevont tagokra is nagy feladatok várnak, amelyek teljesítésébe nem szabad belefáradniuk. Ebben a dologban Szaplóczayné dr. Szikszay Ilona némileg ellentmond a mások által gyakran hangoztatott tételnek, ugyanis szerinte a nők ebben az egyben élhetik ki a versengés és hiúság vágyát, de feladatuk nemes és tiszta kell hogy legyen, és nem annyira hangos szóval, hanem inkább tetteikkel kell hirdetniük, hogy Isten munkatársai szeretnének lenni, ahogyan erre az Ap-Csel 9,36 figyelmeztet: *Joppében volt egy nőtanítvány, név szerint Tábita, ami azt jelenti: Dorkász, vagyis Zerge. Ez a nő sok jót tett, és bőven osztott alamizsnát.*⁷⁸

Egy nőszövetségi tagnak fontos feladata a szellemi, a vallás erkölcsi hitélet mélyítése. Szeretettel kell gondoskodnia afelől, hogy családtagjai és a körülötte élők megismerjék a Szentírást, Jézus Krisztus tanításait. Erre igen alkalmasak a bibliaórák. Több gyülekezetben külön van bibliaóra a gyerekeknek a vasárnap iskolában, és a már felnőtteknek számító lányoknak is külön. Ugyanakkor fontos az értelmi nevelés is. Erre szolgálnak az ismeretterjesztő előadások a nőszövetségi összejöveteleken. Az ifjúságnak legyen nemzeti öntudata. Ezért az ismeretterjesztő előadások arra is szolgálnak, hogy ismertessék egy-egy nagy államférfi vagy író munkásságát, és az értéktelen olvasmányok helyett a színvonalas irodalom legyen szellemi táplálékuk. Ennek érdekében minél több gyülekezetben kisebb könyvtárakat kell létrehozni elsősorban az ifjúság számára, akiknek talán a legtöbb idejük van olvasni azokat a hitépítő és hitmélyítő könyveket, szépirodalmi munkákat, amelyek az egészséges lelki-erkölcsi épülést szolgálják.⁷⁹

⁷⁷ Szaplóczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálata. I.*, 535.

⁷⁸ Uo. 536.

⁷⁹ Szaplóczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálata. II.*, 546–548.

Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona kitér arra is, hogy a család- és gyermekvédelem mellett oda kell figyelni az idősekre, munkaképtelenekre, a nyomorban élők-re. Ennek érdekében az egyháznak menhelyeket, időotthonokat kellene létrehozni, illetve azoknak a gyülekezeteknek is, ahol erre a lehetőségek valamilyen formában már adóttak. Az ilyen intézmények fenntartása komoly áldozatkészséget követel mindenki részéről, s ebben a vonatkozásban a nőszövetségek igen nagy szolgálatot tehetnek azáltal, hogy alázatos munkálkodásukkal és példaadásukkal másokat is rávezetnek a jószívű adakozásra.⁸⁰

Az 1931-es egyházkerületi hivatalos megalakulás után az egyházmegyei nőszövetségek rendre megtartották konferenciáikat, és a *Reformátusok Lapja* több beszámolót is közöl ezekről. A továbbiakban e beszámolók alapján vázoltam fel mindazt, ami elhangzott a konferenciákon, illetve egy általános képet vázoltam fel a nőszövetségi munkáról.

3.1.1. Bihari egyházmegye

A bihari egyházmegye nőszövetségének első konferenciájára 1931. március 16-án került sor, amelyen Pilder Mária,⁸¹ az EREK Nőszövetségének titkára adott elő.⁸² (Ebben az esztendőben még más egyházmegyékbe is meghívták, például a nagybányaiba,⁸³ ahol szintén nagy lelkesedéssel beszélt a nőszövetségek helyéről és szerepéről.)

Az 1934-es konferenciáról dr. Szabó Lajos beszámolója alapján értesülünk. A mintegy ötszáz résztvevő jelenlétében megtartott mezőtelegdi konferencián a hálaadó öröm légkörében jutott kifejezésre, hogy a szervezéssel járó gondok leküzdése után be is indult a nők lelkes munkája. Igaznak bizonyult az a feltételezés, amelyet korábban számos cikk taglalt a *Reformátusok Lapjának* hasábjain: a női szívek csak arra várnak a gyülekezetekben, hogy teret és útmutatást kapjanak a szolgálathoz. A szent indíttatás megvolt, csak a szervezeti formát kellett

⁸⁰ Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: *A nő szolgálata. II.*, 547.

⁸¹ Pilder Mária (Diósgyőr, 1888. márc. 2.–Budapest, 1966. jan. eleje) Diósgyőrben és Budapesten végezte tanulmányait. 1911-től 1919-ig Budapesten tanítónő és vallás tanár. 1920 és 1923 között a kolozsvári leányközépiskola, 1923 szeptemberétől pedig a nagyenyedi református tanítóképző tanára, 1924-től a EREK Nőszövetségének utazótitkára, 1933-tól a diakonisszaintézet igazgatója, 1935-től pedig tanára. 1944-től az Országos Református Nőszövetség titkára Budapesten, 1953-tól 1957-ig pedig a Budapesti Református Teológiai Akadémia ökumenika tanszékének tanára. Több kötet szerzője, 1929-től 1933-ig a *Református Család* lap szerkesztője Maksay Albert kolozsvári teológiai tanárral.

⁸² A bihari református egyházmegye nőszövetségének első konferenciája. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/13. márc. 28.), 139–140.

⁸³ Egyházmegyei nőszövetségi konferencia. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/16. ápr. 18.), 201–202.

kialakítani és biztosítani a buzgó szándékhoz. Egyre több nő érzi át, hogy feladata és küldetése van a gyülekezetben, amely az összetartozás megerősítésében, a szenvedés enyhítésében és a felekezeti öntudat elmélyítésében bontakozik ki. Fontos, hogy minél több nő vegyen részt a munkában, főleg azért, mert annyi a bajban levő ember: szegények, betegek, árvák várnak segítő kezet az egyháztól. Olyan nőkre van szükség, akik továbbadják az evangéliumot, akik bekapcsolódnak a lelket építő egyházi szolgálatba, támogatják az egyház előjáróinak munkáját, s akik önzetlen odaadással végzik a Krisztus szerinti szolgálatot.⁸⁴

A nőszövetségek szolgálatának örvendetes eredményeit, de ugyanakkor árnyoldalait és fogyatkozásait is leíró egyházközségi beszámolók és belmissziói jelentések alapján elmondható, hogy az addig elért eredmények biztatóak, de nem elégedhetnek meg ennyivel. Lankadni nem szabad, a munkát nem adhatják fel félúton.

Említésre méltó a helyi lelkipásztor, Sass Kálmán felszólalása,⁸⁵ amelyben felvetette azokat a súlyos gondokat, amelyekkel a nőszövetségeknek is foglalkoznia kell: árvaházakat, az idősek számára pedig otthonokat kell létesíteni, és szorgalmazni kell a gyermekek vasárnapi iskolába való járattatását.

3.1.2. Érmelléki egyházmegye

Az érmelléki egyházmegye közgyűlését ugyancsak 1934-ben tartották. A szeptember 9-én lezajló közgyűlés helyszíne Margitta volt. Az erről készült híradás a szerző nevének közlése nélkül jelent meg a *Reformátusok Lapjában*.⁸⁶ Itt újra találkozunk Szaplóczayné dr. Sziklay Ilona nevével, aki előadást tartott *Mit vár az egyház a nőszövetségtől?* címmel. Az elhangzó beszámolók azt tükrözik, hogy még sok a hiányosság és a fogyatékoság a nőszövetségi munka terén, illetve akadnak gyülekezetek, ahol még a munkát sem sikerült elkezdni, mivel a nőszövetség meg-

⁸⁴ Szabó Lajos: Bethesda – Galilea. Beszámoló a Bihari Egyházmegye Nőszövetségének Tegleden tartott rendes közgyűléséről. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/32. aug. 10.), 272–274.

⁸⁵ Sass Kálmán mártír-lelkész (Gálospetri, 1904. ápr. 17.–Szamosújvár, 1958. dec. 2.) Máramaroszigeten és Nagykárolyban a piaristáknál végezte iskolai tanulmányait. Lelkészi oklevelet 1928-ban szerzett a Kolozsvári Református Teológiai Fakultáson. Domahidára került lelkésznek, majd Svájcban tanult ösztöndíjasként. Hazatérése után 1932-től Mezőtelegden végzett lelkészi szolgálatot. Megírja *Mezőtelegd és a környékbeli községek története, különös tekintettel egyházaira* (Nagyvárad, 1935) című monográfiáját. 1937-től Érmihályfalván szolgált, s itt írja meg *Iskoláink története* című dolgozatát (Nagyvárad, 1937), majd „*Elvész a nép, amely tudomány nélkül való*” könyvét (Érmihályfalva, 1942), és kátét szerkesztett a konfirmándus ifjak számára. Először 1937-ben tartóztatták le koholt vádak alapján, másodjára pedig 1948-ban, amikor háborús bűnökkel vádolták. Harmadszorra 1957-ben tartóztatták le államellenes összeesküvés vádjával mint az 1956-os forradalom és szabadságharc úgynevezett érmihályfalvi csoportjának egyik kulcsfiguráját. 1958-ban végezték ki a szamosújvári börtönben.

⁸⁶ Az érmelléki egyházmegyei nőszövetségi közgyűlés és konferencia. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1934/38. szept. 20.), 333–335.

alakítása is várat még magára. A közgyűlés a férfiszövetségek megalapítását is sürgette. A közgyűléssel egy időben Szaploneczayné dr. Sziklay Ilona foglalkozott a leányszövetség tagjaival a margittai kultúrteremben, és szolgálatkészségre buzdította őket, Kis Bertalan IKE-titkár pedig a fiataloknak adott elő az ifjúsági munka módjairól és értékéről.⁸⁷

3.1.3. Nagybányai egyházmegye

A nagybányai egyházmegyében október 17-én tartották a nőszövetség rendes évi közgyűlését. Uray Jenőné beszámolója ahhoz hasonló gondolatokat fogalmazott meg, mint amelyek a bihari és az érmelléki konferenciákon is elhangzottak. Viszont itt kerül először a nyilvánosság elé az a gond, hogy a csendőrség több helyen is akadályozza az összegyülekezéseiket, illetve betiltja azokat az összejöveteleiket, amelyek nem a lelkipásztor által vezetett istentiszteleti alkalmak. A közgyűlés örömmel nyugtázta a nőszövetségek hitet és lelket építő evangelizációs munkáját, valamint jelentős diakóniai szolgálatát, amelynek rendjén ruhával, élelmiszerekkel, gyógyszerekkel és pénzegéllyel támogatták a munkaképtelen szegényeket, az árvákat és a szegény gyerekeket, és hogy támogatják a Szatmári Református Gimnáziumot is.⁸⁸

3.1.4. Nagyszalontai egyházmegye

A Nagyszalontai Református Egyházmegye Nőszövetsége 1934. november 2-án tartotta közgyűlését Nagyszalontán, amely megalakulása óta immár az ötödik évi rendes közgyűlése volt. A tizenhat gyülekezeti nőszövetség tagjai közül nyolcvan személy jelent meg. Az elnökhelyettes arról számolt be a jelenlévők előtt, hogy bár a tagok nem ellenezték a 100 lejes tagsági díjat, csak nagyon kevesen fizették be azt, és ennek minden bizonnyal az általánosan rossz gazdasági helyzet az oka. Az egyházmegye 30 gyülekezetéből 28-ban folyik megszervezett nőszövetségi munka, ebből 9-ben van iratterjesztés, 10-ben vasárnapi iskola, 11-ben pedig bibliaórákat is tartanak. Az esztendő fontos megvalósítása volt a Belényesben megtartott nőszövetségi gyülekezeti nap, viszont több terv is megrekedt a tervezés fázisában. A tagság növekedése azonban reményt ad a megkezdett munka folytatására.⁸⁹

3.1.5. Nagykárolyi egyházmegye

A nagykárolyi egyházmegye november 14-én tartotta meg nőszövetségének évi közgyűlését. A gyűlésen a református női eszményről és a nőszövetségi mun-

⁸⁷ *Az érmelléki egyházmegyei nőszövetségi közgyűlés és konferencia*, 335.

⁸⁸ Egyházmegyei nőszövetségi gyűlés. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/42. okt. 20.), 367–368.

⁸⁹ Egyházmegyei nőszövetségi gyűlés. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/48. dec. 1.), 414–415.

ka akadályairól hangzott el előadás. Ezekben is ahhoz hasonló gondolatok fogalmazódnak meg, mint a korábbi helyszíneken. Itt is szó esik arról, hogy a gyülekezetek nőszövetségi munkáját, amely elképzelhetetlen a tagok rendszeres egybegyülekezése nélkül, csak hatósági engedéllyel lehet végezni.⁹⁰

A következő években szintén a *Reformátusok Lapja* nyújt folyamatos tájékoztatást az egyházmegyei összejevelekről. Egyházkerületi konferenciára csak 1937-ben kerülhet újra sor. A mintegy 300 nőszövetségi tag előtt Ajtay Béláné tartott előadást a református asszonyok lelki éltéről, utána Bagoly Bertalan lelkipásztor beszélt a református asszony családi életéről, végül Kiss Bertalan lelkipásztor adott elő a nőszövetségi munka szentírásai alapjairól. A közgyűlésen szó esett többek között a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület azon kéréséről, hogy az egyházkerületi nőszövetség vállalja fel az általuk fenntartott árvaház ügyét. Ennek céljából öttagú küldöttséget jelöltek ki az árvaházi bizottságba.⁹¹

3.2. Leányszövetségi konferenciák

A *Reformátusok Lapjában* nemcsak a nőszövetségek közgyűléseinek beszámolóit lapozhatjuk fel, hanem a leányok számára szervezett konferenciákét is. A következőkben néhány ilyen beszámoló alapján nyerünk némi betekintést a leányok között végzett hitépítő szolgálat és nevelői munka megvalósításairól.

3.2.1. Nagyvárad, 1930

1930-ben háromnapos leánykonferenciára kerül sor Nagyváradon, amelyre a leányok szép számmal sereglettek össze minden egyházmegyéből. Az egyházkerület 22 gyülekezetéből 90 leány, és rajtuk kívül még 88 a nagyváradai bibliakörökből. A lányokon kívül lelkészek és tanítók is részt vettek a konferencián, s az összesen 18 vezetővel és érdeklődővel kerekén 200 személy volt jelen a nagyváradai leánykonferencián.⁹²

A konferencia három napjának témája a Heidelbergi Káté második kérdése volt. Erre összpontosítottak a bibliaórák és imaórák, a megbeszélések, valamint a bibliaolvasás és imádkozás alkalmai. A legmegkapóbbak az imaórákon elhangzott hozzászólások, bűnvallások és bizonyágtételek voltak. A konferencia annak volt bizonyossága, hogy a gyülekezetépítő belmissziós munka meghozta gyümölcsét a leányszövetségek keretében. Egyszerre két helyszínen is tartottak záró istentisz-

⁹⁰ A nagyváradai egyházmegyei nőszövetség konferenciája és közgyűlése. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/51. dec. 20.), 440–442.

⁹¹ Egyházkerületi Nőszövetségi konferencia és közgyűlés. In: *Reformátusok Lapja* 11. (1937/10. máj. 10.), 173–175.

⁹² A nagyváradai leánykonferencia. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/18. máj. 3.), 217–218.

teletet: az olasz egyházköztségben, ahol Csernák Béla hirdette az ígét, és az újbárosi gyülekezetben, ahol Debreceni István szolgált.⁹³

3.2.2. Nagyszalonta, 1931

A következő esztendőben Nagyszalonta adott otthont a református leányok éves összejövetelének, ahol László Dezső, az EREK ifjúsági utazó-titkára,⁹⁴ Nagy Zoltán és Arday Aladár lelkész, valamint Balogh Lujza teológiai hallgató adott elő. A beszámolót megfogalmazó Kiss Bertalan azt is lejegyezte az előadások kapcsán, hogy a férfi előadók igen hasznos gondolatokat osztottak meg, viszont a szervezők azt észrevételezték, hogy a leányokban felmerülő kérdésekre csak részben tudtak választ adni, mert bizonyos gondjaik kívül esnek a férfiak érdeklődési területén. (A beszámoló szerzője még azt is hozzáfűzi ehhez, hogy egy serdülő leány lelki világa mindig kifürkészhetetlen marad a legbeavatottabb lélekbúvár előtt is.) Ezt szem előtt tartva a szervezők le is szögezték, hogy a jövőben több női előadót szükséges meghívniuk a leányok konferenciáira.⁹⁵

3.2.3. Szatmárnémeti, 1931

A harmadik leánykonferenciára közel háromszázan gyűltek össze Szatmárnémetiben 1931. április 10–12-én. A résztvevők előtt Pilder Mária, az EREK nőszövetségi titkára tartott három előadást, amelyek a Heidelbergi Káté 32. kérdésének gondolatköreit dolgozták fel, s mellette még Bódis Ágnes biharpüspöki tanítónő, Deák Judith ifjúsági utazótitkár és Bertalan Csilla marosvásárhelyi diakonissza tartott előadást.⁹⁶

⁹³ *A nagyváradai leánykonferencia*, 217–218.

⁹⁴ László Dezső (Sepsiszentgyörgy, 1904. júl. 12.–Kolozsvár, 1973. nov. 15.) a Székely Mikó Kollégiumban érettségizett, majd 1922–1926 között a Kolozsvári Református Teológiai Fakultáson végzett teológiai tanulmányokat, ezt követően pedig egy évig a skóciai Glasgow-ban volt ösztöndíjas. 1927 és 1932 között az EREK ifjúsági utazótitkára, ezt követően 1940-ig a Kolozsvári Református Kollégium vallásánára volt. 1937-ben teológiai magántanári oklevelet szerzett. 1940-tól 1957-ig a Kolozsvár Belvárosi Református Egyházközség lelkipásztorként szolgált. 1941 és 1944 között a magyar országgyűlésben volt képviselő. 1947-től a Kolozsvári Református Egyházmegye esperese, az EREK generális direktora. Koholt vádak miatt 1952-ben ítélték szabadságvesztésre, és a Duna-deltát a Fekete-tengerrel összekötő csatornánál kellett munkaszolgálatot teljesítenie. 1957-ben újra letartóztatták, és öt évet töltött börtönben. 1962-től Markos Andrással rendezte újra a még 1918-ban feldúlt egyházkerületi levéltárat (1961–1967), majd ismét Kolozsvár belvárosában szolgált lelkipásztorként 1972-ig.

⁹⁵ Kiss Bertalan: Leánykonferencia Nagyszalontán. In: *Reformátusok Lapja* 5. 1931/28. júl. 10.), 323–324.

⁹⁶ Debreceni István: A III. leánykonferencia. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/17. ápr. 25.), 197–199.

A következő leánykonferenciát még ugyanebben az évben megtartották. A november 29-én szintén Szatmárnémetibe összehívott konferencián mintegy 180 személy vett részt.⁹⁷ Debreceni István belmissziói előadó *A református leány eszménye* címmel adott elő, és arra hívta fel a leányok figyelmét, hogy a nőeszménynek minden korban magasan kell állnia, ezért óvakodniuk kell a sok világi, destruktív hatástól. Bódis Ágnes tanítónő ezúttal a bibliakörök áldásairól, illetve a működésüket gátoló tényezőkről beszélt, és kiemelte, hogy ezekben a körökben nincs helye az egyenetlenkedéseknek, a pletykáknak, amelyek a szeretetlenség melegágyai.

3.2.4. Nagyszalonta, 1932

1932. május 21–22-én Nagyszalonta adott otthont a leányok éves összejevetelésének. Ide közel 250 leány érkezett. A szolgálatokat végzők sorában ismét megtaláljuk Balogh Lujza teológiai hallgató és Nagy Zoltán erdőhegy-kisjenői lelkipásztor nevét, előadást pedig dr. Imre Lajos teológiai tanár⁹⁸ és dr. Viktor Gabriella tartott.⁹⁹

3.2.5. Nagyszalonta, 1934

Az ötödik leánykonferenciát eredetileg Nagyszalontára tervezték, azonban az „utolsó percben” helyszínt kellett változtatni, így a leányok 1934-ben gyűltek ismét össze Székelyhídon. A konferencia kulcsszava az „egyház” volt. A több mint háromszáz jelenlevő számára Nagy József dévai lelkipásztor tartott két előadást, amelyek szorosan kapcsolódtak a kulcsszóhoz: *Az egyház a vádák keresztüztüében* és *A lányok a fiúk szemüvegén keresztül*. Az előadások elsősorban dogmatikai szempontból tisztázták az egyház fogalmát, hogy ezzel a hitvallásos öntudat elmélyí-

⁹⁷ B. Á.: Beszámoló a szatmári leánynapról. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/43. dec. 10.), 522–523.

⁹⁸ Imre Lajos (Hódmezővásárhely, 1888. nov. 4.–Kolozsvár, 1974. márc. 8.) szülőhelyén végezte általános és középiskolai tanulmányait. 1906–1910 között a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás hallgatója volt, majd a skóciai Aberdeenben és a Heidelbergi Egyetemen volt ösztöndíjas. Doktori fokozatot 1913-ban szerzett pedagógiából. Marosvásárhelyen és Kolozsváron hitoktatóként, 1914–1921 között pedig kolozskarai lelkipásztorként szolgált, majd 1921-től 1948-ig a gyakorlati teológia professzora a kolozsvári teológián. Számos pedagógiai és teológiai tanulmány és könyv szerzője. Ld. Magda van der Ende: *Imre Lajos élete és teológiai munkássága*. Ráday College Press, Budapest 1990. Adorjáni Zoltán: Imre Lajos. In: *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Teológia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 235–276. Uő: Imre Lajos, a nevelő lelkipásztor. In: Imre Lajos: *Szombatesték a parókián*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 12. Kolozsvári Református Teológiai Akadémia – Protestáns Egyháztörténeti Tanszék, Kolozsvár 2003, 5–40.

⁹⁹ Leánykonferencia Nagyszalontán. In: *Reformátusok Lapja* 6. (1932/25. szept. 1.), 255–256.

tését segítsék elő. Tekintettel a helyszínrre, a konferencián az érmelléki leányok vettek részt a legnagyobb számban. A felvetett kérdések kapcsán komoly beszélgetések alakultak – jegyezte meg a beszámoló szerzője.¹⁰⁰

3.2.6. Mezőtelegd, 1934

A *Reformátusok Lapjából* három évvel a székelyhádi konferencia után értesülhünk arról, hogy a református leányok 1937. június 20–22-én gyűltek ismét össze mintegy másfél százan, Mezőtelegden. Az alkalomra mintegy százötven református leány érkezett, akiknek a konferencia első napján a nagyváradai árvaház diakonisszája adott elő *Leányok Isten munkamezőin* címmel, Szaplóczayné dr. Szikszay Ilona pedig a leányok tiszta erkölcsi életéről tanított. Másnap Ajtay Béláné arról értekezett, hogy mi akadályozhatja Isten jelenlétének észrevételét életünkben, Nits István pedig azt vázolta fel, hogy a leányok milyen módon kapcsolódhatnak be a leányszövetségek munkájába. Ehhez az előadáshoz szorosan kapcsolódott Hunyady Ilona szalontai tanítónő előadása, amely azt tisztázta, hogy mit várhat el a leányszövetség a maga tagjaitól, és mivel tartozik a tag a leányszövetségnek. A konferencia harmadik napján Orth Győző belmissziói titkár osztotta meg gondolatait a Hegyi Beszédről, végül pedig Ajtay Béláné tartott előadást *A szerelem mint hitem tűzpróbája* címmel.¹⁰¹

3.3. Férfiszövetségi konferenciák

Mivel a férfiszövetségek megalakulása 1934-ben még javában zajlott a gyülekezetekben, Debreceni István és több más szerző is folyamatosan közölt egy-egy férfiszövetséghez kapcsolódó cikket a *Reformátusok Lapjában*, és először 1935-ben olvashatunk beszámolót arról, hogy a presbiterek és a férfiszövetség tagjai közös konferenciára gyűltek össze június 17-én Nagyváradon, ahol nemcsak az egyházmegyei lelkészi vezetőség, hanem az egyházkerület is a legfelsőbb szinten képviseltette magát. Dr. Soós István egyházkerületi főjegyző-tanácsbíró a férfiszövetség feladatairól, dr. Szabó Lajos lekipásztor az önálló református sajtó kérdéséről értekezett, míg dr. Oláh Béla hírlapíró, férfiszövetségi elnök a protestantizmus lényegéről, társadalmi és művelődési jelentőségéről beszélt.¹⁰² Dr. Soós István kivonatolt előadását a *Reformátusok Lapjának* soron következő

¹⁰⁰ Kiss Bertalan: Ötödik egyházkerületi leánykonferencia Székelyhídon. In: *Reformátusok Lapja* 8. 1934/14. jún. 20.), 215–216.

¹⁰¹ D. J.: Egyházkerületi leánykonferencia. In: *Reformátusok Lapja* 11. (1937/13. júl. 1.), 244–246.

¹⁰² Szabó Pál: A Bihari Egyházmegye presbiteri és férfiszövetségi konferenciája. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1935/19. jún. 20.), 22–224.

lapszáma közölte.¹⁰³ A főjegyző Reményik Sándor versét parafrázálva emelte ki, hogy a református férfiszövetség gyakorlati célkitűzései között első helyen kell szerepelnie az „egyház és az iskola” (így, együtt) megmentésének. Álláspontja szerint a felekezeti iskola a „mai magyar kálvinizmus utolsó lobogója”, vagyis felfogásában az iskolák központi szerepet töltenek be, mintegy feltételei a magyar református jövődönnek, a magyar nemzeti kultúra megőrzésének és továbbadásának, és ennek érdekében minden anyagi áldozatot meg kell hozni. Előadásában komoly kultúrprogramot hirdet meg:

„[...] az egyháznak az általános művelődés célját szolgálnia kell, és a férfiszövetségnek segítséget kell nyújtania a felnőttek kultúrszükségeinek kielégítésére is”.¹⁰⁴

Az előadó jól érzékeli a népművelés szükségét, ehhez nagyszabású elképzeléseket társít, például kultúrházak építését, ahol a legkülönfélébb témákban és sokféle módon lehet kielégíteni a felnőtt, műveltségre szomjazó emberek igényeit. Fontosnak tartotta a munkanélküliség elleni küzdelem felvállalását és a felekezeti alapú összetartást, amelyben a református testvér segít a református testvért.

3.4. Fiúszövetségi konferenciák

Az első egyházkerületi szintű fiúszövetségi konferenciára 1934. április 8–9-én került sor Nagyváradon. A beszámoló szerzője ismertette a konferencia megszervezésének hátterét, amely szerint a kivitelezést évekig voltak kénytelenek halogatni, mivel a fiúszövetségek tagjainak száma elégtelennek bizonyult egy igazi konferencia megtartásához. A szervezés még így sem bizonyult egyszerűnek. Mert noha a *Reformátusok Lapjában* és a *Református Jövőben* is megjelent a meghívás, és ezt minden egyházköztségnek is külön megküldték, ezeknek több mint a feléből semmilyen válasz vagy résztvevő nem érkezett. Ennek ellenére 287 fiatal gyűlt össze Nagyváradra, ahol dr. Imre Lajos kolozsvári teológiai tanár, Gavallér Lajos, Tonk Emil és Debreceni István adott elő.¹⁰⁵

A *Reformátusok Lapja* a harmadik fiúkonferenciáról közölt ismét beszámolót, amelyre 1936. április végén került sor Szatmáron mintegy százhetven fiú részvételével. Itt elsőként Debreceni István *Sáfárság a Bibliában*, Kovács Géza missziói utazótítkár *Sáfárság az életemben*, Molnár Károly pedig *Könyv- és újságsajtónk* címmel adott elő. Molnár Károly reménységét fejezte ki, hogy az olvasni szerető ifjak egy egész kis könyvtárnyi sorozatot gyűjtöttek össze maguknak a *Református Jövő* és

¹⁰³ Soós István: A református férfiszövetségek gyakorlati célkitűzései. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1935/20. júl. 10.), 241–243.

¹⁰⁴ Uo. 242.

¹⁰⁵ Kiss Bertalan: Egyházkerületi fiú-konferencia. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/15. ápr. 20.) 137–138.

a *Könyvbarátok* kiadványainak megvásárlásával, amelyeket kifejezetten azért indítottak el, hogy az ifjak olcsó és értékes olvasmányokhoz tudjanak hozzájutni. Kovács Géza utazótitkár a misszióról tartott ismertető előadása különösképpen megragadta a hallgatóság figyelmét, ugyanis főleg Babos Sándor mandzsuriai szolgálatáról beszélt, a leánygimnázium egyik osztálytermében pedig egy kiállítást is megtekinthettek a mandzsuriai misszióról. Ligeti Imre iskolaigazgató azzal a nem titkolt céllal mutatta be a szatmári gimnáziumot, hogy a fiatalok kedvet kapjanak ott végezni iskolai tanulmányaikat, vagy hogy testvéreiket, rokonaikat és társaikat biztassák erre. Az iskola meglátogatása jó alkalom volt arra is, hogy az ifjak meghallgathatták Tóth Zoltán tanár Széchenyi István életéről és munkásságáról szóló előadását, majd pedig Horváth Géza orvos hasznos útmutatásait a fiatal emberek tiszta, egészséges és erkölcsös életviteléről.¹⁰⁶

Összefoglalás

Az ismertetett cikkekben, beszámolókbán és a belmisszió elvi megalapozását nyújtó kisebb-nagyobb tanulmányokban sehol nem találkozunk a diakónia fogalmával, és csupán a szolgálati forma konkrét leírása utal arra, hogy az adott helyen a diakóniáról van szó. A KREK-nek nagyon nehéz körülmények között kellett megszerveznie a maga belmissziói munkáját a két világháború között. A kisebbségi lét minden terhét-nyűgét kénytelen-kelletlen magára vállaló erdélyi és partiumi magyar társadalomban a református egyháznak fel kellett ismernie a történelmi helyzetből fakadó felelősségét. A partiumi református magyarság számára sem maradt más lehetőség, mint az, hogy egyháza felé forduljon minden gondjával. A KREK helyzete nehezebb volt az EREK-hez képest is, mert míg az EREK-nek megvolt a maga több száz éves szervezeti egysége, addig a KREK-nek szinte egyidejűleg kellett kialakítania szervezeti egységét és beindítania a belmissziói munkát. Az emberek kétféleképpen viszonyultak a sajátos történelmi helyzethez: egyrészt passzivitás és érdektelenség, másrészt pedig a „csak azért is”, illetve az „ahogy lehet” elvéhez való igazodás felelősségteljes és mások helyett is szüntelen munkálkodó túlvállalással.

A KREK vezetősége a belmissziót egyértelműen a szövetségi munkában látta megvalósíthatónak és kibontakoztathatónak. Úgy tűnik azonban, hogy a szövetségek szervezeti felépítésének, célkitűzéseinek és alapelveinek tisztázása időigényes feladatnak bizonyult, miközben a belmisszió inkább elméleti munkában merül ki, mintsem konkrét gyakorlati megvalósításokban. A célkitűzéseket rövid idő alatt szerették volna megvalósítani, amihez sem az emberi, sem az anyagi fedezet

¹⁰⁶ Molnár Károly: Kerületünk harmadik fiú-konferenciája. In: *Reformátusok lapja* 10. (1936/16. máj. 1.), 153–154.

nem volt adott. Egyszerre szerettek volna orvosolni minden társadalmi bajt és gondot. Érzékelték a súlyos szociális gondokat, népegészségügyi és népművelési terveket szőttek, miközben gyakran érdektelenségbe, értetlenségbe és személyeskedésbe ütköztek. A leterhelt lelkipásztorok mellett szükség és igény mutatkozott az önkéntes munkásokra, azonban nem mindenütt sikerült mozgósítani az alkalmi és a rendszeres, tudatos munkálkodásra.

A belmissziói munka vezéralakjainak fel kellett ismerniük az egyház azon korábbi mulasztását, hogy a lelkeket szunnyadni hagyta, hogy a gyülekezetekben a lelkész végzett minden munkát, és ezt egyik percről a másikra szinte lehetetlen volt megváltoztatni.

Szép és hálaadásra okot adó alkalmak voltak azok a közgyűlések, konferenciák, amelyek igyekeztek átfogni az egész egyházat: férfiakat, nőket, fiúkat és leányokat szólítottak meg, akik szívesen és örömmel vettek részt ezeken a találkozókön, de hazatérve újra csak a helybéli lelkipásztorra hárult az a feladat, hogy a lelkékben felszított evangéliumi parazsat táplálják, fenntartsák a szolgálat lendületét; és ha ez elmaradt, akkor idővel a kezdeti lelkesedés is alábbhagyott.

Komoly akadályt jelentett az a bizonytalanság, amiben a román állam szinte végig tartotta az egyházkerületet a két világháború között: hogy létrejöttét, megválasztott tisztségviselőit nem volt hajlandó elismerni, és még egyházjellegét is megkérdőjelezte. A szövetségi munkában folyamatosan tartaniuk kellett az állami hatóságok zaklatásaitól, és hogy minden összejövetelüket engedélyezéshez kötötték.

A megalakuló kerületnek szinte semmi bevételi forrása nem volt, annál inkább csonka intézményrendszere. Iskolái és egyházközségei nélkülözték az anyagi feltételeket. A nagy gazdasági világválság az egyháznak sem kedvezett, az általános szegénység, munkanélküliség tényszerű tudomásulvételén kívül kevés mozgásteret adott arra, hogy változtatni tudjon.

Felhasznált irodalom

- A bihari református egyházmegye nőszövetségének első konferenciája. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/13. márc. 28.), 139–140.
- A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve*. Kálvin Nyomda, Nagyvárad 1933.
- A KREK Nagyváradon, 1932. május 25–26. napjain tartott évi rendes közgyűlésének és bírósági ülésének jegyzőkönyve*. Az egyházkerület hivatalos kiadványa. Kálvin Könyvnyomda, Nagyvárad 1932.
- A nagykarolyi egyházmegyei nőszövetség konferenciája és közgyűlése. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/51. dec. 20.), 440–442.
- A nagyváradai leánykonferencia. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/18. máj. 3.), 217–218.

- Adorjáni Zoltán: Imre Lajos. In: *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Teológia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 235–276.
- Adorjáni Zoltán: Imre Lajos, a nevelő lelkipásztor. In: Imre Lajos: *Szombatesték a parókián*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 12. Kolozsvári Református Teológiai Akadémia – Protestáns Egyháztörténeti Tanszék, Kolozsvár 2003, 5–40.
- Arday Aladár: A nőszövetségről. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/20. máj. 17.), 239–242.
- Az érmelléki egyházmegyei nőszövetségi közgyűlés és konferencia. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1934/38. szept. 20.), 333–335.
- B. Á.: Beszámoló a szatmári leánynapról. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/43. dec. 10.), 522–523.
- Bosch, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*. Ford. Boros Attila. Harmat – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2005.
- Colijn, Jos: *Egyetemes egyháztörténet*. [Második kiadás.] Iránytű Kiadó Alapítvány, [h. n.] 2001.
- Csernák Béla: *Adatok a Királyhágómelléki (Nagyvárad) Református Egyházkerület történetéhez*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai, 11. Szerk. Baráth Béla Levente. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2008.
- Csernák Béla: *A református egyház Nagyváradon. 1557–1660*. Különlenyomat a „Református Híradó” XIV. évfolyamából. Nagyvárad Református Egyház, Oradea–Nagyvárad 1934.
- Csernák Béla: *A református egyház Nagyváradon. 1557–1660*. A kiadvány a *Református Híradó* XIV. évfolyamából készített különlenyomat alapján készült. Sajtó alá rendezte: Barcza József és Bereczki Lajos. Második, javított kiadás. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1992.
- Csernák Béla: *A Református Egyház Nagyváradon 1660–1885*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1997.
- Csernák Béla: *A református egyház Nagyváradon. III. A debreceni zsinat korától a világháborúkig 1886–1945*. Litera Print kiadó, Nagyvárad 2014.
- Csernák Béla György (szerk.): *Itt viharzott felettünk...!* II. kötet. Csernák Béla: *Életemből. Emberi gyarlóságokkal Isten szolgálatában*. Editiones Archivii Districtus Reformatorum Transtibiscani XV. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen 2008.
- Debreceni István: *A Biblia nőalakjai. I. Újszövetség*. Oradea [Nagyvárad], 1937.
- Debreceni István: A Férfiszövetség célja. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/4. feb. 1.), 37–39.
- Debreceni István: A Férfiszövetség munkája. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/5. feb. 10.), 49–51.
- Debreceni István: A Férfiszövetség szükségessége. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/6. febr. 20.), 61–63.

- Debreceni László: A nőszövetség eszméje. I. In: *Reformátusok Lapja* 3. (1929/11. márc. 16.), 129–131.
- Debreceni István: A nőszövetség eszméje II. In: *Reformátusok Lapja* 3. (1929/13. márc. 23.), 155–156.
- Debreceni István: A nőszövetségi munka akadályai és áldásai. I–II. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/8. feb. 21.), 85–87.; (1931/9. márc. 1), 97–99.
- Debreceni István: A III. leánykonferencia. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/17. ápr. 25.), 197–199.
- Debreceni István: Célkitűzés. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1935/1. jan. 3.), 1–3.; (1935/2. jan. 10.), 13–15.; (1935/3. jan. 17.), 25–27.; (1935/4. jan. 24.), 37–39.; (1935/5. feb. 6.), 49–51.; (1935/6. feb. 20.), 61–63.; (1935/7. márc. 1.), 73–74.; (1935/8. márc. 10.) 85–86.; (1935/9. márc. 22.), 97–99.; (1935/10. ápr. 1.), 121–122.
- Debreceni István: *Célkitűzés*. Különlenyomat a Reformátusok Lapja 1935. 1–10. számából. Kálvin Nyomda, Oradea-Nagyvárad 1935.
- Debreceni István: Egyházkerületünk problémái. In: *Reformátusok Lapja* 12. (1938/7. feb. 13.), 73–76.; (1938/8. feb. 24.), 85–88.; (1938/9. márc. 13.), 97–100.; (1938/10. márc. 30.), 109–111.; (1938/11. ápr. 10.), 126–128.; (1938/13. máj. 4.), 149–153.); (1938/14. máj. 12.), 161–175.; (1938/15. máj. 26.), 185–189.; (1938/16. jún. 1.), 197–199.; (1938/17. jún. 10.), 209–211.; (1938/18. jún. 23.), 221–223.; (1938/19. júl. 1.), 233–235.; (1938/20. júl. 10.), 245–248.; (1938/21. júl. 21.), 258–261.; (1938/22. aug. 3.) 269–271.; (1938/23. aug. 11.), 281–284.; (1938/24. aug. 20.), 293–294.; (1938/25. szept. 1.), 309–311.
- Debreceni István: *Egyházkerületünk problémái*. Különlenyomat a Reformátusok Lapja 1938. évi 7–25. számából. Kálvin könyvnyomda, Oradea-Nagyvárad 1938.
- Debreceni István: Királyhágómelléki Református Nőszövetség. I. In: *Reformátusok Lapja* 2. (1928/51. dec. 22.), 636–637.
- Debreceni István: Szociális munkálkodás. In: *Reformátusok Lapja* 7. (1933/5. feb. 10.), 49–51.
- D. J.: Egyházkerületi leánykonferencia. In: *Reformátusok Lapja* 11. (1937/13. júl. 1.), 244–246.
- Egyházmegyei nőszövetségi gyűlés. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/42. okt. 20.), 367–368.
- Egyházmegyei nőszövetségi gyűlés. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/48. dec. 1.), 414–415.
- Egyházmegyei nőszövetségi konferencia. In: *Reformátusok Lapja* 5. (1931/16. ápr. 18.), 201–202.
- Egyházkerületi nőszövetségi konferencia és közgyűlés. In: *Reformátusok Lapja* 11. (1937/10. máj. 10.), 173–175.
- Emódi András (szerk.): *KRE 100. Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2020.

- Herman M. János: *Erőtlenség által. Hitvallók és mártírok. Száműzöttek, menekültek, befogadók, maradvók. Dokumentumok és dolgozatok a XX. századi magyar reformátusok egyházi életéből.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület – Juhász István Alapítvány, Nagyvárad 2018.
- Hermán M. János – Szilágyi Ferenc (szerk.): *Trianon utáni változások a partiumi protestáns egyházak életében.* Partium Kiadó, Nagyvárad 2011.
- Kiss Bertalan: Egyházkerületi fiú-konferencia. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/15. ápr. 20.) 137–138.
- Kiss Bertalan: Leánykonferencia Nagyszalontán. In: *Reformátusok Lapja* 5. 1931/28. júl. 10.), 323–324.
- Kiss Bertalan: Ötödik egyházkerületi leánykonferencia Székelyhídon. In: *Reformátusok Lapja* 8. 1934/14. jún. 20.), 215–216.
- Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756–1951).* I–III. kötet. Harmat Kiadó – Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 1995, 1997, 2000.
- Kovács Ábrahám: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története 1858–1869.* A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai 10. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2004.
- Kovács Ábrahám: *The Origin of Scottish-Hungarian Church Relations: the Settlement and the First Years of the Scottish Mission in the 1840th.* A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai 4. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2001.
- Kurta József: *Isten igéjének szolgái. Lelkészi életpályák a Szatmárnémeti Református Egyházközösség történetében.* Exit Kiadó, Kolozsvár 2009.
- Leánykonferencia Nagyszalontán. In: *Reformátusok Lapja* 6. (1932/25. szept. 1.), 255–256.
- Magda van der Ende: *Imre Lajos élete és teológiai munkássága.* Ráday College Press, Budapest 1990.
- Major Huba Zsolt: *A Bihari Református Egyházmegye kezdetei.* Szerk. Visky István. Bihari Református Egyházmegye, Nagyvárad 2010.
- Molnár János: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1999.
- Molnár János: *A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944–1989.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2001.
- Molnár Károly: Kerületünk harmadik fiú-konferenciája. In: *Reformátusok lapja* 10. (1936/16. máj. 1.), 153–154.
- Nikolits Árpád: *...Üres házak, mind városra mentek...* Széphalom Könyvműhely, Budapest 1989.
- Nits István: A református nőszövetségi munka láthatatlan eredményei I. In: *Reformátusok Lapja* 12. (1938/5. feb. 10.), 49–52.
- Oláh Róbert (szerk.): *Újfalvi Imre pere és műveltsége. Tanulmányok és szövegközlések.* Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, Debrecen 2019.

- Orth Imre: Emlékezzünk. Adatok a Királyhágómelléki Egyházkerület történetéhez. In: *Reformátusok Lapja* 15. (1941/28. okt. 10.), 261–262.
- Pálfi József: A „kettészakított” egyházkerület. In: *Studia. Debreceni Teológiai Tanulmányok* (2018/1–2), 94–111.
- Pálfi József: „A nőszövetség a szívek szövetsége”. Nyolcvanöt esztendeje alakult meg a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Nőszövetsége. In: *Református Szemle* 109. (2016/4), 419–433.
- Pálfi József: A média fejlődéstörténete egy poszttrianoni egyháztestben. Egyházi sajtó a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben 1920–1942 között. In: Lévai Attila (szerk.): *Időn és tereken át. Tanulmányok az egyház életéről, szolgálatáról*. Tillinger Péter Műhelye, Szentendre 2013, 48–62.
- Pálfi József: A nagyvárad református árvaház. In: Kováts-Németh Mária – Lévai Attila – Szabó Péter (szerk.): *A magyarság megtartó ereje III. Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869–1949*. Palatia Nyomda és Kiadó, Győr 2019, 329–342.
- Pálfi József: Az egyház palotájának ajtónállóí. Adalékok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Lelkészerkezetének történetéhez (1920–1941). In: *Református Szemle* 106. (2013/5), 547–561.
- Pálfi József: „Bátor szívvel és okos észsel a Krisztus nyája körül...” *Keresztési József tudós lelkipásztor életműve*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai 18. Debreceni Református Hittudományi Egyetem – Partium Kiadó, Debrecen–Nagyvárad 2017.
- Pálfi József: Belmissziós törekvések a két világháború közötti Királyhágómelléken. In: László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége. Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*. L’Harmattan Kiadó, Budapest 2018, 53–68.
- Pálfi József: *Debreceni István, aki megtanulta a mellényt többször is ki- és begombolni*. A D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kiadványai, 15. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2011.
- Pálfi József: Egy 20. századi reformátori kihívás, avagy egy egyházkerület-szervezés megpróbáltatásai. In: Kulcsár Árpád (szerk.): *Reformáció 500*. Partium Kiadó – Selye János Egyetem Calvin J. Teológiai Akadémia, Nagyvárad–Komárom 2018, 231–244.
- Pálfi József: *Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Tudós lelkipásztorsors a 20. századi Királyhágómelléken*. Hatvani István Teológiai Kutatóintézet. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen–Nagyvárad. 2014.
- Pálfi József: Az Oxford-Group mozgalom recepciója a királyhágómelléki sajtóban. Adalékok a KRE történetéhez. In: *Studia Universitas Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 62. (2017/1), 106–119.
- Pálfi József: *Sulyok István. Fejezetek az egyházszervező püspök és politikus életéből*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad. 1996. Uő: Királyhágómellék-kérdés a II. bécsi döntés után. In: *Mediarium* 4. (2010/1–4), 66–84.

- Pálfi József: Sulyok István. Hetven esztendeje hunyt el a Királyhágómelléki Református Egyházkerület első püspöke. In: Lévai Attila – Pálfi József (szerk.): *Kettős kisebbségben*. Selye János Egyetem, Komárom 2014, 35–56.
- Pálfi József: „*Uraim! Sursum corda! Fel a szívekkel!*” Sulyok István, akinek volt világgépe Királyhágómellékről – *Kismonográfia. Királyhágómelléki egyház(kerület)történet a püspöki jelentések (1926–1941) tükrében*. Partium Kiadó – Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2021.
- Pálfi József (szerk.): „*Vallásomat el nem hagyám...*” *Kézírtos konfirmációi káték a 20. századi Királyhágómellékről*. Partium Kiadó, Nagyvárad 2013.
- Soós István: A református férfiszövetségek gyakorlati célkitűzései. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1935/20. júl. 10.), 241–243.
- Sulyok István: Püspök úr a Férfiszövetségekről. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/1. jan. 10.), 15–18.
- Szabó Lajos: Bethesda – Galilea. Beszámoló a Bihari Egyházmegye Nőszövetségének Telegden tartott rendes közgyűléséről. In: *Reformátusok Lapja* 8. (1934/32. aug. 10.), 272–274.
- Szabó Pál: A Bihari Egyházmegye presbiteri és férfiszövetségi konferenciája. In: *Reformátusok Lapja* 9. (1935/19. jún. 20.), 22–224.
- Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: A nő szolgálata. I. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/43. okt. 25.), 533–536.
- Szaplonczayné dr. Szikszay Ilona: A nő szolgálata, II. In: *Reformátusok Lapja* 4. (1930/44. nov. 1.), 546–548.
- Tibori János: *Levéltári források a Királyhágómelléki Református Egyházkerület történetéhez a két világháború közötti negyedszázadból*. Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transilvanici X. [Tiszántúli Reform. Egyhker. és Kollégiumi Lvt.], Debrecen 2001.
- Varga Botond: *Szólj! Adalékok Arday Aladár püspöki szolgálatához*. Második lelkészképesítő szakdolgozat. Kézirat. Kolozsvár 2010.
- Visky István: Adalékok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület sajtótörténetéhez (1921–1940). In: *Várad* (2005/6), 76–91.
- Visky István: Az egyházi újságírás kezdetei a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben (1921–1941). In: *Református Szemle* 94. (2001/1), 66–71.; (2001/2–3), 165–176.
- Visky István: A Királyhágómelléki Református Egyházkerület sajtótevékenysége 1921–1941 között. In: *Mediarium* 1. (2007/3–4), 251–265.
- Visky István: A magyar református sajtó kezdetei a 18. században. In: *Mediarium* 2. (2008/1–2), 18–32. Uő: A magyar református egyház újjászerveződése az elcsatolt területeken. In: *Mediarium* 2. (2008/3–4), 53–73.
- Visky István: A magyar református egyház elszakított részei a két világháború között. Az egyházak gazdasági helyzete. In: *Mediarium* 3. (2009/1–2), 48–60.
- Visky István: A pietizmus hatása a magyar sajtóra. In: *Várad* (2007/6), 96–109.

Visky István: Szilvásújfalvi Imre pere. A 17. századi váradi református egyházkormányzati mozgalom története. In: *Várad* (2004/3), 89–106.

* * *

On the occasion of the 100th anniversary of the Reformed Church District of Királyhágómellék, this paper examines the work of alliances within the church (Women’s Alliance, Men’s Alliance, Youths’ Alliance, etc.), with special focus on the social and diaconal work. The paper builds on articles, reportages, footages, and shorter studies of the *Reformátusok Lapja* (Reformed Magazine), published by the celebrating church district. A synthesis of the available data reveals the difficulties involving the organisation of these alliances and the limited results achieved.

Keywords: Reformed Church District of Királyhágómellék, alliances, István Debreceni, Reformátusok Lapja (Reformed Magazine).